

Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä

Käsikirja työparityöstä sosiaaalialalla

Sina Ristola & Henna Tiikkainen

2021 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä
Käsikirja työparityöstä sosiaalialalla

Sina Ristola, Henna Tiikkainen
Sosionomi, rikosseuraamusala
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2021

Sina Ristola, Henna Tiikkainen

Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä - Käsikirja työparityöstä sosiaalialalla

Vuosi

2021

Sivumäärä

64

Opinnäytetyönä tuotettiin rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiantuntijan muodostaman työparin työskentelyä kuvaava käsikirja sosiaalialan ammattilaisten ja aiheesta kiinnostuneiden käyttöön. Tavoitteena oli tuottaa käyttöönotettava ja hyödyllinen käsikirja työparimallityöskentelystä sosiaalialalle ja kartoittaa sitä varten työparimallityöskentelyn etuja ja haittoja sekä huomioon otettavia seikkoja työparimallityöskentelyä suunnitellessa. Opinnäytetyön tilaajana toimi Sininauhasäätiö ja Pyöröovesta ulos -hanke, joka hyödynsi työskentelyssään rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiantuntijan muodostamaa työparimallia. Tietoperustassa käsiteltiin työparimallia, kokemusasiantuntijuutta, vertaisuutta ja osallisuutta.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä ja sen tuotoksena syntyi käsikirja. Käsikirjaa vasten keräsimme aineistoa työparin teemahaastatteluilla ja järjestämällä moniammatillisen työpajan, jossa käsiteltiin käsikirjan raakaversiota. Teemahaastatteluiden ja työpajan perusteella rakensimme käsikirjan sisällön työelämän tarpeiden mukaan. Käsikirjan keskeisimmiksi aiheiksi nousi työparimallin rakentamista käsittelevät seikat: työnkuvan laatiminen, työn ja työmäärän jakautuminen, kokemusasiantuntijan perehdyttäminen, työn reflektointi, asiakastyö käytännössä sekä yhteistyötahot ja tiedottaminen.

Rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiantuntijan muodostamasta työparista kertovia teoksia ei ollut ennestään juurikaan saatavilla, joten tulosten pohjalta työstämämme käsikirja oli työelämän tarpeiden mukainen.

Sina Ristola, Henna Tiikkainen

Using a working pair model for working with people with a criminal background - A handbook on working in pairs in the social sector

Year

2021

Pages

64

This purpose of this study was to research the collaboration of a working pair consisting of a Bachelor of Social Services in Correctional Services and an expert by experience with a criminal background. The aim was to produce a useful handbook on working in pairs for practical work in the social sector and chart the benefits and disadvantages of the model and factors that must be taken into account when designing a working pair model. This study was commissioned by the Sininauhasäätiö organisation and the Pyörövesta ulos ('Out of the revolving door') project that utilised a working pair model consisting of a Bachelor of Social Services in Correctional Services and an expert by experience with a criminal background. The theoretical framework covered the working pair model, expert by experience activities, peer activities and inclusion.

The study was carried out with an action-based approach and involved producing the handbook. For this purpose, data was collected from theme interviews of the working pair and by organising a multi-professional workshop that dealt with a draft version of the handbook. Based on the theme interviews and a workshop, the content of the handbook was constructed to suit working life needs. Issues concerned with forming the working pair model emerged as the main areas in the handbook: preparing a job description, division of work and working hours, orienting the expert by experience with their task, reflection on the work, client work in practice, and collaboration parties and provision of information.

As there was hardly any previous literature available about a working pair formed by a Bachelor of Social Services in Correctional Services and an expert by experience, the handbook created was based on the results responding to working life needs.

Keywords: working pair, expert by experience, handbook

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Kehitettävän ilmiön kuvaus ja tavoitteet.....	7
3	Opinnäytetyön toimintaympäristön esittely.....	8
4	Teoriaa työparimallin taustalla.....	9
4.1	Työparimalli.....	10
4.2	Kokemusasiantuntijuus.....	11
4.3	Vertaisuus.....	13
4.4	Osallisuus.....	14
4.5	Aiheeseen liittyvät aikaisemmat työt ja tutkimukset.....	15
5	Opinnäytetyön toteutus.....	16
5.1	Toiminnallinen opinnäytetyö.....	16
5.2	Tiedonkeruumenetelmänä haastattelu.....	17
5.3	Työpajatyöskentely.....	19
5.4	Opinnäytetyön prosessin eteneminen.....	20
6	Tulokset.....	22
6.1	Työparimallin rakentaminen osaksi käytännön työtä.....	23
6.2	Kehitysideoita käsikirjaan työpajatyöskentelyn avulla.....	25
6.3	Käsikirjan työstäminen.....	26
7	Arviointi.....	28
7.1	Työelämän arvio.....	28
7.2	Tekijöiden oma arvio.....	28
7.3	Tavoitteiden saavuttaminen.....	30
7.3.1	Opinnäytetyön tavoitteet.....	30
7.3.2	Henkilökohtaiset tavoitteet.....	31
8	Pohdinta.....	32
8.1	Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus.....	32
8.2	Tulosten hyödyllisyys ja kehittämissuhteet.....	33
	Lähteet.....	35
	Kuviot.....	38
	Taulukot.....	38
	Liitteet.....	39

1 Johdanto

Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä - Käsikirja työparityöstä sosiaalialalla on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tarkoituksena oli tuottaa sosiaalialan ammattilaisten ja asiasta kiinnostuneiden käyttöön suunnattu käsikirja rikostaustaisen kokemusasiiantuntijan ja rikosseuraamusalan sosionomin muodostamasta työparista. Opinnäytetyömme tilaajana toimi Sininauhasäätiön Pyöröovesta ulos -hanke, joka on hyödyntänyt työskentelyssään rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiiantuntijan muodostamaa työparia.

Työparimallista kertova käsikirja tarkastelee työparimallia käytännön esimerkkien kautta. Käsikirjassa käsitellään työparimallin rakentamista työnkuvan laatimisesta aina käytännön asiakastyöhön asti. Työssä käsitellään myös työparimallin etuja ja haasteita unohtamatta sen mahdollisuuksia ja vaikutusta asiakastyöhön ja sen kehittämiseen. Käsikirjassa perehdytään myös työparimalliin liittyviin tärkeisiin käsitteisiin: kokemusasiiantuntijuuteen ja itse työparimalliin.

Rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiiantuntijan muodostaman työparin työskentelystä oli saatavilla hyvin vähän aiempaa materiaalia, joten käsikirjan tarkoituksena oli avata kyseistä työskentelymuotoa tarkemmin. Pyöröovesta ulos -hankkeen rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiiantuntijan muodostama työpari lähti toteuttamaan työparimallityöskentelyä ilman valmiita raameja työparityöskentelystä. Tuottamamme käsikirja tuo lisää tietoa aiheesta ja auttaa toimivan työparin muodostamisessa.

Käsikirjan työstämiseen hyödynsimme teemahaastattelua ja työpajatyöskentelyä. Teemahaastattelun avulla saimme ajankohtaista ja käytännönläheistä tietoa työparimallista haastatteleamalla mallia toteuttanutta työparia. Moniammatillisen työpajan avulla puolestaan kehitimme käsikirjaa lukijoiden tarvetta vastaavaksi monipuoliseksi kokonaisuudeksi. Työn arvioinnissa hyödynsimme niin työelämän edustajien antamaa palautetta kuin opinnäytetyöprosessin aikana kirjoitettua oppimispäiväkirjaa omasta oppimisesta ja työn eri vaiheista.

2 Kehitettävän ilmiön kuvaus ja tavoitteet

Sininahasäätiön Pyörövesta ulos -hanke hyödyntää asiakastyössään työparimallia, jossa rikosseuraamusalan sosionomi ja rikostaustainen kokemusasiantuntija työskentelevät yhdessä asiakkaan asioiden äärellä (Saranpää 2020). Opinnäytetyössämme perehdymme työvaiheisiin ja seikkoihin, joihin täytyy kiinnittää huomiota työparimallimenetelmää käyttöön ottaessa. Tavoitteena on siis luoda kattava käsikirja työparimallityöskentelystä sosiaalialan työkentällä.

Käsikirja tuotetaan asiantuntijoiden ja työpajojen avulla ja on tarkoitettu kaikkien työparimallista kiinnostuneiden rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskentelevien käyttöön. Toteutamme toiminnallisen opinnäytetyön työparimallin hyödyntämisestä rikostaustaisten asiakkaiden kanssa, sillä aiheesta ei vielä löydy riittävästi tutkimustietoa tai ammatilliseen käyttöön tarkoitettuja oppaita tai käsikirjoja. Työstämäämme käsikirjaa voidaan hyödyntää laajasti työparimallityöskentelyä suunnitellessa myös muissa sosiaalialan työyhteisöissä.

Muotoilimme opinnäytetyöllemme kolme päätavoitetta, joita ovat käyttöönotettavan ja hyödyllisen käsikirjan tuottaminen työparimallityöskentelystä sosiaalialan käyttöön, työparimallityöskentelyn etujen ja haittojen kartoittaminen sekä huomioonotettavien seikkojen kartoittaminen työparimallityöskentelyä suunnitellessa. Opinnäytetyön tavoitteiden arviointiaineistona käytämme työelämän arviota käsikirjan toimivuudesta, opinnäytetyön raporttia sekä työhön liittyviä haastatteluja.

Asetimme opinnäytetyöllemme myös kolme henkilökohtaista tavoitetta. Niitä ovat rikosseuraamusalan sosionomin ammattitaidon vahvistaminen, kokemuksen kartuttaminen työpajatyöskentelystä ja niiden ohjaamisesta sekä verkostojen ja moniammatillisuuden hyödyntäminen rikosseuraamusalan sosionomin työssä. Arviointiaineistona näiden tavoitteiden toteutumiseksi käytämme opinnäytetyöprosessin aikana kirjoittamaamme oppimispäiväkirjaa.

Seuraavissa taulukoissa esittelemme erotellusti asettamamme tavoitteet sekä opinnäytetyölle että henkilökohtaiselle kehitymiselle. Taulukossa on myös jokaiselle kohdalle erikseen omat arviointikysymyksensä sekä suunniteltu arviointiaineisto.

Taulukko 1 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteet	Arviointikysymykset	Arviointiaineisto
1. Tuottaa käyttöönotettava ja hyödyllinen käsikirja työparimallityöskentelystä sosiaalialalle	1. Vastaako käsikirja työelämän tarpeisiin?	Työelämän arvio käsikirjan toimivuudesta
2. Kartoittaa työparimallityöskentelyn etuja ja haittoja	2. Mitä hyötyä työparimallityöskentelystä on rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä? Miten työparimallityöskentely voi olla haitaksi?	Opinnäytetyöraportti, haastattelut
3. Kartoittaa huomioonotettavat seikat työparimallityöskentelyä suunniteltaessa	3. Mitä kaikkea on otettava huomioon työparimallityöskentelyä suunniteltaessa?	Opinnäytetyöraportti, haastattelut

Taulukko 2 Henkilökohtaiset tavoitteet

Henkilökohtaiset tavoitteet	Arviointikysymykset	Arviointiaineisto
1. Rikosseuraamusalan sosionomin ammattitaidon vahvistaminen	1. Miten opinnäytetyössä käytetyt menetelmät ovat vahvistaneet ammatillista osaamista?	Oppimispäiväkirja
2. Kokemuksen kartuttaminen työpajatyöskentelystä ja työpajojen ohjaamisesta	2. Mitä tulee ottaa huomioon työpajoja järjestäessä ja ohjatessa? Mitä haasteita työpajamenetelmän käyttöön liittyy?	Oppimispäiväkirja
3. Verkostojen ja moniammatillisuuden hyödyntäminen rikosseuraamusalan sosionomin työssä	3. Miten verkostot tukevat rikosseuraamusalan sosionomin työtä? Miten verkostoja kannattaa lähteä rakentamaan oman työskentelyn tueksi?	Oppimispäiväkirja

3 Opinnäytetyön toimintaympäristön esittely

Opinnäytetyömme sijoittuu Sininauhasäätiön Pyöröovesta ulos -hankkeeseen, joka on STEAN vuosille 2018-2020 rahoittama hanke. Toimintaa on pääkaupunkiseudulla, Lahden alueella ja Jyväskylän seudulla. Hankkeen päätavoitteena on auttaa toistuvasti lyhyitä vankeustuomioita suorittavia pääsemään pois rikoskierteestä. Käytännössä hanke tarjoaa yksilöllisiä asumisratkaisuja, arjen tekemistä ja tukea tai ohjausta asumiseen liittyvissä asioissa.

Opinnäytetyömme toimintaympäristönä toimii Pyöröovesta ulos -hankkeen pääkaupunkiseudun toiminta, joka hyödyntää työskentelytapanaan työparimallia. (Sininauhaliitto 2020; Sininauhasäätiö 2020.)

Pyöröovesta ulos -hankkeen toiminta tapahtuu matalalla kynnyksellä tavoitteena löytää jo ennen vapautumista sopivia vaihtoehtoja tukemaan rikoksetonta elämää siviilissä. Asiakkaat voivatkin olla hankkeen työntekijöihin yhteydessä siviilistä ennen alkavaa tuomiota tai tuomion aikana. Hanke auttaa asumisratkaisujen löytämisessä myös vapautuvia, jotka eivät halua tai voi sitoutua päihteettömään asumiseen. (Sininauhasäätiö 2020.)

Opinnäytetyömme tilaajana toimii Sininauhasäätiö, joka on Sininauhaliiton vuonna 1957 perustama säätiö. Sininauhasäätiön toiminta on yleishyödyllistä ja se perustuu kristilliseen arvopohjaan, jonka mukaan jokainen elämä on ainutlaatuinen ja arvokas ja kaikilla on oikeus toivoon, armoon ja anteeksiantoon. Säätiö on perustettu lahjoitusvaroin, jolloin se toimi nimellä Raittiuskotisäätiö. Nimi kuitenkin vaihdettiin vuonna 1995 Sininauhasäätiöksi. (Sininauha Oy 2020; Sininauhasäätiö 2020.)

Sininauhasäätiön perustehtävänä on kodin ja tuen tarjoaminen asunnottomille sekä päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiville. Käytännössä Sininauhasäätiö hankkii asuntoja sekä järjestää asukkaiden tarvitsemaa tukea asumisen turvaamiseksi. Työ säätiössä perustuu pitkälti erilaisiin hankkeisiin, joissa vertaistuellä ja vapaaehtoistyöllä on merkittävä rooli. Hankkeilla on kaksi tehtävää: auttaa ihmisiä ruohonjuuritasolla ja tehdä innovatiivista kehitystyötä säätiön ajamien asioiden hyväksi. Säätiöllä on myös vahvaa päiväkeskus- ja työtoimintaa. (Sininauha Oy 2020; Sininauhasäätiö 2020.)

Asiakkaiden perusoikeuksien puolustaminen on tärkeä osa Sininauhasäätiön tekemää asiakastyötä. Säätiö keskittyykin oman perustehtävänsä mukaisesti asunnottomuuden poistamiseen ja asumislähtöisen tuen antamiseen sekä palveluiden kehittämiseen. Sininauhasäätiö on myös aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaja, joka pyrkii vähentämään asunnottomuutta, vahvistamaan ja kehittämään päihde- ja mielenterveyspalveluita sekä edistämään yhteiskunnallista osallisuutta. (Sininauha Oy 2020.)

4 Teoriaa työparimallin taustalla

Tässä luvussa käsittelemme opinnäytetyömme teoreettista viitekehystä avaten työhömmme liittyviä tärkeimpiä käsitteitä: työparimallia, kokemusasiantuntijuutta, vertaisuutta ja osallisuutta. Käymme läpi myös työhömmme liittyviä aikaisempia töitä ja tutkimuksia.

4.1 Työparimalli

Työparityötä on hyvin monen muotoista: se voi olla fyysistä tai henkistä, tasa-arvoista tai kahden erilaisen statuksen omaavan työntekijän yhteispeliä. Työparityö voi olla tehtävästä käsin määräytyvä vaatimus tai itse työn suorittamisen edellytys. Työparityöskentely tarjoaa mahdollisuuden nähdä, oivaltaa ja tehdä työ toisin tarjoten onnistumisen kokemuksia ja iloa. Opinnäytetyössämme käsittelemme sosiaalialalla käytettävää työparimallia, jossa työskentelee sekä koulutettu sosiaalialan ammattilainen että kokemusasiantuntija. (Seinä & Helander 2007, 9.)

Työparityöskentelyllä on aina tavoite, joka määritellään tarkemmin sekä tunne- että tehtävätavoitteeksi. Usein työssä kuitenkin painottuu tehtävätavoite. Sosiaalialalla työparityöskentelyn tavoitteena voi olla esimerkiksi avoimemman vuorovaikutussuhteen luominen asiakkaan ja työntekijän välille tai luottamussuhteen nopeampi rakentuminen. Sosiaalialalla työparityöskentelyllä onkin havaittu olevan monenlaisia hyötyjä esimerkiksi asiakkuussuhteiden kehittymisen ja oppimisen kannalta: työparin osallisilla on mahdollisuus oppia toisiltaan, mikä tarjoaa asiakkaalle paremmat mahdollisuudet esimerkiksi kuulluksi ja kohdatuksi tulemiselle. (Seinä & Helander 2007, 27, 55.)

Työparityöskentelylle ominaista on jatkuvan henkilökohtaisen vuorovaikutussuhteen ja katsekontaktin mahdollisuus. Tämä edesauttaa muun muassa työparin välille syntyvän vuorovaikutussuhteen muodostumista ja turvallisuudentunteen rakentumista. Työilmapiiri syntyykin työparin keskinäisestä suhteesta, mutta siihen vaikuttavat myös omaksutut työskentelytavat ja toimintaperiaatteet sekä keskustelun sävy ja vastuun jakaminen. Työparin dynamiikkaan vaikuttavat työparisuhteen yhdenmukaisuus, valtasuhteiden määrittely sekä roolien selkeys. Onnistuneen työparisuhteen syntymisen avaintekijöihin kuuluu yksilöiden välinen vuorovaikutussuhde ja siihen panostaminen. (Seinä & Helander 2007, 27-28.)

Menestyvän työparin ominaisuuksia ovat toisiaan täydentävien taitojen tasapaino, teoreettisten näkökulmien yhteensopivuus, kommunikaation avoimuus, tasavertaisuus ja kunnioitus. Työparityössä voidaankin liikkua laajalla tunneskaalalla: onnistumisen hetkellä työstä saatava ilo ja tyydytys on helppo jakaa toisen kanssa. Luottamuksen ja keskinäisten pelisääntöjen muotouduttua työparin kanssa voikin purkaa omia ajatuksiaan ja tunteitaan selvittäen sen, missä on onnistuttu ja missä voisi vielä parantaa. (Seinä & Helander 2007, 39, 55.)

Rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä myös väkivaltariski voi haastavissa tilanteissa olla suurempi. Asiakkaiden luo mennään kotikäynnille eikä aina ole varmuutta, onko asiakas esimerkiksi vahvasti päihtynyt, jolloin käytös voi olla arvaamattomampaa. Muun muassa Iso-Britanniassa lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat havainneet, että kotikäynneille mentäessä työparista olisi hyötyä myös turvallisuuden kannalta, jos vastassa olevista

olosuhteista ei ole varmaa tietoa. Haastavia tilanteita on helpompi käsitellä työparin kanssa kuin yksin. (Garboden 2010.)

Työparimallissa on myös haasteita, joihin kannattaa kiinnittää huomiota työn onnistumisen kannalta. Kokemusasiantuntijoiden puolelta haasteeksi koetaan usein esimerkiksi työelämään totuttautuminen, ammattilaisten suhtautuminen kokemusasiantuntijuuteen sekä vaikeus ymmärtää asiantuntijoiden kieltä. Ammattilaisten puolelta haasteiksi nousevat puolestaan esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden perehdyttäminen ja ohjaaminen, vallan jakautuminen ja tavoitettavana oleminen. Haasteisiin voidaan kuitenkin vastata avoimella yhteistyöllä ja aidolla halulla työskennellä ja oppia toiselta. Tärkeää on tutustuminen ja luottamuksen rakentaminen, yhteisen ymmärryksen rakentaminen ja työtehtävien jakaminen tasaisesti sekä ammattilaiselle että kokemusasiantuntijalle reilulla tavalla. Yhteisestä työstä on myös tärkeää pyytää ja antaa palautetta sekä reflektoida sitä yhdessä työparin kanssa. (Rantaniemi & Lyytikäinen 2020.)

4.2 Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuus on käsitteenä monitulkintainen. Tämä johtuu erilaisista näkemyksistä siitä, ketkä saavat toimia kokemusasiantuntijoina ja minkälainen heidän toimenkuvansa on. Kokemusasiantuntijoiden tehtävät muotoutuvat yksilöllisesti kunkin omien kiinnostuksenkohteiden, valmiuksien, taitojen, pohjakoulutuksen ja kuntoutumisen pohjalta. Kokemusasiantuntijatoiminnassa on tärkeää ottaa huomioon toiminnan omatahtisuus ja vapaaehtoisuus: osallistujat säätelevät osallistumisensa intensiteettiä, kestoa ja työtehtäviä itse. (Hietala & Rissanen 2015, 14-15; Nikula & Rajamäki 2019, 15.)

Kokemusasiantuntijalla tarkoitetaan yleisesti kuitenkin henkilöä, jolla on omakohtaista kokemusta esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmasta kuntoutujana, sairastavana, palvelun käyttäjänä tai omaisena. Kokemusasiantuntijuus on juurtunut Suomeen Iso-Britanniasta ja Tanskasta saatujen mallien mukaisesti sosiaali- ja rikosseuraamusalan työhön 2000-luvulla. Taustalla on sosiaalipoliittinen tavoite asiakkaan osallisuudesta palveluidensa suunnitteluun, kehittämiseen ja toteutukseen. (Lindström & Kuparinen 2019, 15.)

Kokemusasiantuntijatoiminnan tarkoituksena on vastata tarpeeseen kehittää käytännön asiakas- ja potilastyötä, sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmää, palveluja sekä ammatillista koulutusta. Työn välitön hyöty ja merkitys on siinä, että kuulemalla todellisiin kokemuksiin perustuvia tarinoita työntekijät saavat tietoa esimerkiksi kuntoutumisesta ja kuntoutujien arjesta. Kokemusasiantuntijoiden tieto on avuksi myös palveluiden kehittämisessä, asiakaslähtöisyyden vahvistamisessa sekä esimerkiksi avun saatavuuteen liittyvissä ongelmissa. (Hietala & Rissanen 2015, 11.)

Kokemusasiantuntijoiden kokemukset ja tarinat ovat myös merkittävänä apuna sosiaali- ja terveydenhoitoalan työntekijöille oivaltamaan työnsä merkityksen asiakkaille.

Elämänmuutokseen patistelemisen jääkin kenties vähemmälle, jos toiminnan lähtökohdaksi otetaan asiakkaan oma käsitys tilanteestaan sekä halu tavoitella siihen muutosta. Parhaimmillaan kokemusasiantuntijoiden tieto täydentääkin ammattilaisten osaamista: tietoa ja kokemusta yhdistämällä luodaan uudenlaista tietoa ja löydetään näkökulmia, jotka auttavat suunnittelemaan toimivampia, parempia ja jopa edullisempia palveluja. (Hietala & Rissanen 2015, 11-12.)

Rikosseuraamusalalla kokemusasiantuntijuutta on lähdetty kehittämään esimerkiksi KEIJO-hankkeen avulla, joka on Laurea-ammattikorkeakoulussa toteutettu kokemusasiantuntijakoulutus. KEIJO-hankkeen kohderyhmänä ovat rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt, joiden oma toipuminen on edennyt ja joiden tavoitteena on suunnata kohti koulutusta ja avoimia työmarkkinoita. KEIJO-hankkeeseen osallistuneet rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt ovat työllistyneet hankkeen jälkeen mm. kokemuskehittäjiksi hankkeisiin ja vertaisiksi päihdehuoltoon. (KEIJO-hankeinfo 2020; Lindström & Järveläinen 2019, 8.)

Koulutuksen keskeisiä teemoja ovat mm. kokemusasiantuntijuus, vertaisuus, kriminologian ja rikosseuraamusalan perusteet, vuorovaikutus, ammatilliset menetelmät, työelämätaidot sekä verkostotyö. Koulutus itsessään sisältää kolme kuukautta kokopäiväistä opiskelua Laureassa sekä harjoittelujakson työelämässä. Hankkeen osatavoitteita ovat kokemusasiantuntijakoulutusmallin kehittäminen, kokemusasiantuntijoiden työllistymisen edistäminen sekä yhteistyömallin kehittäminen ja pilotointi koulutusjärjestelmään ja työmarkkinoille. (KEIJO-hankeinfo 2020; Lindström & Järveläinen 2019, 8.)

Kokemusasiantuntijuutta on tutkittu pääsääntöisesti voimaantumisen, yhteiskehittämisen ja hallinnan näkökulmasta. Kokemusasiantuntijuuden valtavirtatutkimus on keskittynyt selvittämään, miten päihde- ja mielenterveystyössä tapahtuva osallistuminen vaikuttaa yksilön hyvinvointiin ja toipumiseen. Aihetta on lähestytty myös yhteiskehittämisen näkökulmasta, jolloin tutkimuksen kohteena ovat olleet asiakkaiden uudet osallistumistavat ja niiden tuottamat hyödyt palveluiden laadulle ja tutkimukselle. Tutkimuksissa kokemusasiantuntijat usein asemoidaankin kokemus- ja kehittäjäasiakkaiksi, jotka välittävät sosiaalitoimen asiakkuuteen liittyviä kokemuksiaan tavoitteenaan vaikuttaa sosiaalipalveluiden suunnitteluun, toteuttamiseen, kehittämiseen ja arviointiin. (Palukka, Tiilikka & Auvinen 2019.)

Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa - osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? on tutkimusartikkeli, joka selvittää sitä, miten kokemusasiantuntijat asemoivat itsensä päihde- ja mielenterveyspalveluiden hyödyntäminä asiakkaina suhteessa palvelujärjestelmään, siinä työskenteleviin ammattilaisiin sekä päihde- ja mielenterveyskuntoutujiin. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kuutta kokemusasiantuntijaa, jotka toimivat erilaisissa tehtävissä päihde- ja mielenterveysasiakkaiden tukena ja ammattilaisten rinnalla. (Palukka, Tiilikka & Auvinen 2019.)

Tutkimuksen aineisto koostuu kuuden tutkimusluvan antaneen A-Klinikkasäätiön toimintaan osallistuneen kokemusasiantuntijan yksilöhaastatteluista. Haastattelut etenivät strukturoitujen kysymysten varassa, jotka käsittelivät kokemusasiantuntijoiden suhdetta sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisiin sekä asiakkaisiin, kokemusasiantuntijan, ammattilaisen ja asiakkaan välistä yhteistyötä, kokemusasiantuntijan asemaa ja vaikutus, mahdollisuuksia palvelujärjestelmässä sekä kokemusasiantuntijuuden merkitystä itselle. (Palukka, Tiilikka & Auvinen 2019.)

Tutkimusten tuloksista ilmeni, että kokemusasiantuntijat voivat jäsentää rooliaan erilaisilla, jopa toisilleen vastakkaisilla tavoilla: haastattelun yhdessä kohdassa haastateltava saattaa asemoitua olevansa asiakkaan osallisuuden mahdollistaja, kun taas toisessa kohdassa osallistamispolitiikan väline. Kokemusasiantuntijat kokevat siis olevansa sekä kuntoutumista vahvistava päihde- ja mielenterveyspalveluiden toimija että palvelujärjestelmän alamainen. (Palukka, Tiilikka & Auvinen 2019.)

Kokemusasiantuntijuus on tarpeellista ja kehittävää toimintaa, sillä kokemusasiantuntijalla on tietoa ja taitoa, joka ei ole ammatillisessa koulutuksessa omaksuttavissa. Työskennellessään kokemusasiantuntijat pitävätkin itseään vahvoina ja tasa-arvoisina palvelujärjestelmässä. Haastateltujen mukaan kokemusasiantuntijoiden tehtävä yhteiskunnassa kuitenkin on olla osallistavan politiikan kohteena ja alamaisen asemassa. (Palukka, Tiilikka & Auvinen 2019.)

4.3 Vertaisuus

Vertaisilla tarkoitetaan henkilöitä, joita yhdistää esimerkiksi samanlainen elämäntilanne, kokemus tai ongelma. Toisen kokemusmaailmaa on helpompaa ymmärtää omakohtaisen kokemuksen kautta. Vertaisten välistä vuorovaikutusta kutsutaan vertaistueksi, joka perustuu vapaaehtoisuuteen ja tasa-arvoisuuteen. Vertaiset voivat jakaa kokemuksia ja ymmärtää toisen kokemusmaailmaa omien kokemusten kautta. Vertaiselta saatava tuki ja ymmärrys ovat monelle tärkeässä asemassa vaikeissa elämäntilanteissa. (Yksi elämä 2020.)

Vertaistuki on yksi sosiaalisen tuen muoto, jossa korostuu oma kokemuksellinen tieto. Omat kokemukset ja eletyn elämän tuoma asiantuntijuus lisäävät tuen inhimillisyyttä ja uskottavuutta. (Kääriäinen & Mykkänen-Hänninen 2009, 11.)

Esimerkiksi rikosseuraamusalalla kokemusasiantuntija toimii myös vertaisen asemassa ja tukee asiakasta muutoksen tiellä omien kokemustensa ja ymmärryksensä myötä. Kokemusasiantuntijuus on tavoitteellista vertaistukea, jolloin tarjotaan käyttökelpoinen mahdollisuus jakaa tunteita ja kokemuksia muutokseen pyrittäessä.

Vertaisena toimimisessa on kuitenkin myös riskejä. Ihmiset reagoivat eri tavalla ja ratkaisukeinot, jotka auttavat toista, voivatkin lisätä toisen ahdinkoa. Vertaistukija voi lähteä

tulkitsemaan kuulemaansa liikaa omien kokemustensa kautta ja peilata sitä omiin toimintamalleihinsa, jotka eivät kuitenkaan välttämättä toimi asiakkaalla: hänen omat tarpeensa voivat ohittaa vertaistukijan tuodessa liikaa esille omia tunteitaan ja selviytymiskeinojaan. Vaarana on myös vertaistukisuhteen muotoutuminen niin keskeiseksi osaksi asiakkaan elämää, ettei siitä enää halua tai uskalla irrottautua. Vertaistuen antajalle rooli voi muuttua helposti henkisesti liian raskaaksi ja siksi onkin tärkeää huolehtia myös omasta jaksamisesta ja tuen saamisesta. (Kääriäinen & Mykkänen-Hänninen 2009, 29.)

4.4 Osallisuus

Osallisuus on liittymistä, suhteissa olemista, kuulumista, yhteensopivuutta ja mukaan ottamista. Osallisuuden avulla voidaan ylittää yksilön ominaisuuksiin palautuvat selitykset ja häivyttää psyykkisen, sosiaalisen, talouden ja kulttuurin häilyviä rajoja. Sosiaalialalla työparimallin kannalta osallisuus on merkittävässä roolissa, sillä työparimallin yhtenä tavoitteena on työllistää ja osallistaa kokemusasiantuntijoita sosiaalialan kehittämiseen ja työn toteuttamiseen. (Isola, Kaartinen, Leemann ym. 2017.)

Sosiaalipoliittisesti osallisuus käsitetään valtion velvollisuudeksi mahdollistaa ja tukea kansalaisten osallistumista yhteiskuntaan. Nykyinen käsite sosiaalisesta osallisuudesta syntyi 1970- ja 1980-luvun Ranskan yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa, joka johti ensimmäisiin syrjäytymistä ja sen ehkäisemistä koskeviin ohjelmiin. Ohjelmien tavoitteena oli tukea hyvinvointijärjestelmän ulkopuolelle jääneitä väestöryhmiä, kuten syrjäytyneitä, köyhiä ja vammaisia. Käytännön tavoitteena oli mahdollistaa ulkopuolelle jääneiden osallistuminen yhteiskuntaan ja erityisesti työmarkkinoille. Myös sosiaaliturvapalveluiden saatavuuden parantaminen kuului osallisuutta koskevan ohjelman tavoitteisiin. (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015.)

Osallisuus on vahvasti yhteydessä hyvinvointiin: matalan osallisuuden kokemuksen on todettu liittyvän muun muassa yksinäisyyteen, huonoksi koettuun työkykyyn ja psyykkiseen kuormittuneisuuteen. Kokemus osallisuudesta puolestaan lisää hyvinvointia, turvallisuutta sekä uskoa tulevaisuuteen ja omiin mahdollisuuksiin. Osallisuuden ydintavoitteena onkin vähentää eriarvoisuutta, köyhyyttä, syrjäytymistä ja syrjintää. (Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Osallisuus ja osallisuutta lisäävät toimet voidaan sosiaalialalla jaotella kolmeen eri osa-alueeseen: osallisuus omassa elämässä, osallisuus yhteisöissä sekä osallisuus yhteisestä hyvästä. Nämä kaikki edistävät mahdollisuutta elää omannäköistä elämää, antavat mahdollisuuden kuulua itselle tärkeisiin ryhmiin ja yhteisöihin sekä mahdollistavat yhdessä tekemisen ja toimintaan osallistumisen. (Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Osallisuutta voidaan edistää monin keinoin torjuen samalla köyhyyttä ja syrjäytymistä. Työskentelyn keskeisimmät kohderyhmät ovat esimerkiksi työttömät, syrjäytymisvaarassa

olevat nuoret, köyhät, asunnottomat sekä mielenterveys- ja päihdekuntoutujat. Keskeisimpiä toimenpiteitä osallisuuden lisäämiseksi voivat olla esimerkiksi aktiivinen työmarkkinapolitiikka, riittävä toimeentulotuki, laadukkaiden sosiaali- ja terveystalveluiden saatavuus, sosiaalisten ongelmien ja sosiaalisten riskien ennaltaehkäisy sekä syrjäytymistä ja köyhyyttä ehkäisevät toimenpiteet. (Terveystalven- ja hyvinvoinnin laitos 2020.)

Nykypäivänä sosiaalinen osallisuus hahmotetaan sekä arvotavoitteeksi että keinoja torjua köyhyyttä, ehkäistä syrjäytymistä, edistää oikeudenmukaisuutta ja yhdenvertaisuutta sekä tasa-arvoistaa yhteiskuntaa. Keskeistä on yhteiskunnan reunoilla ja ulkopuolella elävien ihmisten tuominen lähemmäksi yhteiskunnan eri toimintoja erilaisten tukitoimien kautta. Ihmisten hyvinvoinnin kannalta osallistuminen taloudelliseen, poliittiseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen toimintaan on tärkeä. Käytännössä sosiaalinen osallisuus ilmenee esimerkiksi sosiaaliturvan takaamisella tai pääsyllä sosiaali- ja terveystalveluihin sekä työmarkkinoille. (Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015.)

4.5 Aiheeseen liittyvät aikaisemmat työt ja tutkimukset

Etsimme opinnäytetyötämme varten aiheeseemme liittyviä töitä ja tutkimuksia, mutta niiden löytäminen osoittautui haasteelliseksi. Löysimme kuitenkin muutamia sosiaalialaan liittyviä töitä, jotka käsittelevät juuri ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan työparia. Vaikka esille tuomamme esimerkit käsittelevät sosiaalialan työparimallia ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntämistä asiakastyössä, ne eivät kuitenkaan ole käsikirja- tai käsikirjamuotoon tehtyjä tekstejä. Tulimmekin siihen lopputulokseen, että opinnäytetyötämme vastaavia rikostaustaisen kokemusasiantuntijan ja rikosseuraamusalan sosionomin työparimallia käsitteleviä töitä ei vielä juurikaan ole.

Alla esittelemme kaksi esimerkkiä, jotka liittyvät kokemusasiantuntijan ja sosiaalialan ammattilaisen muodostamaan työparimalliin. Toinen esille nostamistamme esimerkeistä sijoittuu asunnottomuustyöhön ja toinen päihdekasvatustyöhön.

Kivi, A., Korhonen H., Limnell S. & Liuhto S. 2021 ovat tehneet opinnäytetyön *Kokemusasiantuntija ja ammattilainen työparina asunnottomuustyössä*. Opinnäytetyössä selvitettiin kokemusasiantuntijan ja ammattilaisen työparimallia ja sen merkitystä asunnottomien kanssa tehtävässä työssä. Työssä keskityttiin eritoten siihen, miten työparimalli toimii kohderyhmän kanssa tehtävässä työssä, mitä vaikutuksia sillä on ja mitä uutta kokemusasiantuntija voi työyhteisöönsä tuoda. Opinnäytetyössä tuotiin esille, että eniten työparimallityöskentelystä hyötyvät itse palveluiden käyttäjät. Myös moniammatillisuus ja tiedon käsittely eri näkökulmista koettiin työparityössä eduksi.

Toinen löytämistämme esimerkeistä liittyy päihdekasvatuksessa hyödynnettyyn kokemusasiantuntijuuteen: Petra Karinen on kirjoittanut artikkelin Kokemusasiantuntijuus

päihdekasvatuksen tukena. Tekstissä käsitellään nuorten päihdekasvatukseen rakennettua menetelmää, Ränniä, jossa toipuvat addiktit toimivat nuorten kanssa tehtävässä työssä. Pääpaino kokemusasiantuntijan työskentelyssä sijoittuu keskustelun herättelemiselle ja nuorten osallisuuden lisäämiselle. (Karinen 2020.)

5 Opinnäytetyön toteutus

Tässä luvussa käsittelemme sitä, mikä on toiminnallinen opinnäytetyö ja mitä se meidän työmme kannalta tarkoittaa. Kerromme myös tarkemmin opinnäytetyön prosessiin etenemisestä ja esittelemme työllemme valittuja menetelmiä, teemahaastattelua ja työpajatyöskentelyä.

5.1 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toteutamme työmme toiminnallisena opinnäytetyönä. Valitsimme menetelmäksemme toiminnallisuuden, sillä se palvelee opinnäytetyömme tarkoitusta parhaiten: haluamme tuottaa painettuun muotoon työstetyn käsikirjan, joka on kaikkien aiheesta kiinnostuneiden saatavilla.

Toiminnallisen opinnäytetyö tavoitteena on käytännön toiminnan kehittäminen, ohjeistaminen, järjestäminen tai järjeistämisen. Se on nimenomaan työelämän kehittämistyö, jonka tarkoituksena on tuottaa työelämää palveleva konkreettinen tuote, kuten esimerkiksi kirja, ohjeistus, tietopaketti, tapahtuma, kehittämissuunnitelma tai projekti. Meidän opinnäytetyömme tuote valikoitui käsikirjaksi, joka sisältää yleistä tietoa, ajatuksia ja ideoita työparimallista ja sen kehittämisestä. (Airaksinen & Vilkkä 2003, 9.)

Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksen tekstissä kuuluu puhutella esimerkiksi käsikirjan kohde- ja käyttäjäryhmää. Meidän työssämme opinnäytetyön kohderyhmäksi valikoitui sosiaalialan ammattilaiset ja he, jotka ovat esimerkiksi kiinnostuneita kehittämään omaa työtään asiakaslähtöiseksi työparimallin avulla. Opinnäytetyömme sisältää käsikirjan lisäksi opinnäytetyöraportin, josta selviää, mitä on tehty, miten ja miksi. Raportissa kuvataan myös työprosessi, tulokset ja johtopäätökset sekä oma arviointi prosessista, tuotoksesta ja oppimisesta. Raportin perusteella opinnäytetyön lukija pystyy päättelemään, miten tekijä on opinnäytetyössään onnistunut. Myös toiminnallisessa opinnäytetyössä kuuluu olla teoreettinen viitekehys, jonka täytyy linkittyä toiminnalliseen osuuteen ja näkyä lopputuotoksessa. Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys koostuu työparimallia tukevista käsitteistä: työparimallista, kokemusasiantuntijuudesta, vertaisuudesta ja osallisuudesta. (Airaksinen & Vilkkä 2003, 65-66.)

Toiminnallisessa opinnäytetyössä on kyse tutkimisesta oman aktiiviosallistumisen kautta, joten työskentelyssä korostuu reflektoinnin merkitys. Oman toiminnan tarkkailulla ja

itsearviointitaidoilla on ratkaiseva merkitys oman asiantuntijuuden kehittymiselle. Reflektointi on osa oppimisprosessia, jossa arvioidaan omaa ja muiden työtä kriittisesti, tietoisesti ja tavoitteellisesti. Reflektoinnin avulla saadaan uusia näkökulmia ajatteluun ja toimintamalleihin. (Pohjannoro & Tajala 2007, 11.)

Opinnäytetyö on pitkä prosessi, joten ilman päiväkirjan pitämistä on mahdoton muistaa, mitä ratkaisuja prosessin alussa teki ja mitä niistä oppi. Opinnäytetyön raportti pohjautuu opiskelijan omiin muistiinpanoihin, joten on tärkeää, että oppimispäiväkirjaan kirjataan myös ohjauksen aikana ilmenneet seikat ja toimeksiantajan kanssa käydyt keskustelut. (Airaksinen & Vilkkä 2003, 20-21.) Hyödynnämmekin opinnäytetyössämme oppimispäiväkirjaa itsearvioinnin helpottamiseksi. Kirjaamme oppimispäiväkirjaamme kaikki ideoinnit ja opinnäytetyöhön liittyvät pohdinnat, mikä helpottaa reflektion tekemistä ja oman työn arviointia tulevaisuudessa. Kirjaamme ylös myös kaiken aiheesta löydetyt kirjallisuuden, artikkelit ja muut lähdemateriaalit, mikä helpottaa tärkeimpiin teoksiin palaamista opinnäytetyötä kirjoittaessa

5.2 Tiedonkeruumenetelmänä haastattelu

Hyödynnämme opinnäytetyössämme haastatteluja yhtenä tiedonkeruumenetelmänä tukemaan teoreettisesta viitekehystä saatavaa tietoa. Luomme teorian pohjalta ja ammattilaisten haastattelujen tuloksista työparimallia käsittelevästä käsikirjasta raakaversion, jonka työstämistä jatkamme ennalta kokoon kutsutuissa työpajoissa. Näin toimimalla saamme käsikirjan työstämiseen mukaan useita alan ammattilaisia, mikä edesauttaa asioiden laajaa tarkastelua ja erilaisten näkemysten esiintuloa.

Haastattelun ja kyselyiden idea on peruslähtökohdaltaan yksinkertainen: kun halutaan selvittää ihmisten ajatuksia tai syitä toiminnalle, on järkevää selvittää asiaa kysymällä siitä suoraan ihmisiltä itseltään. Kyselyyn ja haastatteluun perustuvaa tutkimusta on kritisoitu toimivuutensa osalta, mutta pääasiassa ongelmat ovat ratkaistavissa esimerkiksi haastattelijoiden riittävällä koulutuksella ja kokemuksen tuomalla näkemyksellä. (Tuomi 2018.)

Haastattelun etu tiedonkeruumenetelmänä on ennen kaikkea sen joustavuus: haastatteliijoilla on mahdollisuus toistaa kysymys, oikaista väärinkäsityksiä, käydä keskustelua ja selventää ilmauksia. Joustavaa haastatteluissa on myös se, että sen kysymykset voidaan esittää juuri siinä järjestyksessä, kuin haastatteliija aiheelliseksi katsoo. Menetelmää voidaan pitää joustavana myös siksi, että siinä haastattelua ei ymmärretä tietokilpailuksi, vaan tärkeintä on saada mahdollisimman paljon tietoa halutusta asiasta. Haastattelun etuihin kuuluu lisäksi se, että haastatteliija voi toimia sekä haastattelijana että havainnoitsijana. Muistiin voidaan siis kirjoittaa paitsi se, mitä sanotaan, myös se, kuinka sanotaan. (Tuomi 2018.)

Opinnäytetyömme tiedonkeruun kannalta haastattelumuodoksi parhaiten sopii teemahaastattelu, joka on astetta strukturoidumpi kuin avoin haastattelu, vaikkei se etenekään tarkkojen ja yksityiskohtaisten valmiiksi muotoiltujen kysymysten kautta. Teemahaastattelussa keskeistä onkin valmiiksi suunnitellut aihepiirit eli teemat, jotka ohjaavat keskustelua valitussa aiheessa ilman tiukkaa etenemisreittiä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2020). Tämä tuntui opinnäytetyömme kannalta parhaalta vaihtoehdolta haastattelun järjestämiseksi, sillä halusimme haastattelutilanteesta luonnollisen ja keskustelunomaisen.

Teemahaastattelut ovat käytännössä keskustelunomaisia tilanteita, joissa käydään läpi ennalta suunniteltuja aihepiirejä, teemoja. Tutkijan rooli on teemahaastatteluissa painottunut aktiiviseen keskusteluun, ei paperista lukemiseen ja tarkan kysymyssarjan läpikäymiseen. Teemat voi haastattelutilannetta varten listata esimerkiksi ranskalaisin viivoin tarkentaen niitä erilaisilla apukysymyksillä ja avainsanoilla keskustelun ylläpitämistä varten. Työparin haastattelua varten loimmekin valmiit teemat, joita tarkensimme niihin liittyvillä lisäkysymyksillä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2020.)

Teemahaastattelu edellyttää onnistuakseen huolellista aihepiiriin perehtymistä ja haastateltavien tilanteen tuntemista. On myös hyvä huomioida, että tutkimukseen osallistuvia ei tulisi valita satunnaisesti, vaan valita sellaisia ihmisiä, joilta arvellaan parhaiten saatavan aineistoa kiinnostuksen kohteena olevista asioista. Siksi valitsimmekin haastateltaviksemme työparia toteuttaneen kokemusasiantuntijan ja sosionomin, sillä heiltä saimme käytännön tietoa ja kokemusta työparimalliin liittyvistä seikoista. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2020.)

Teemahaastattelun etuna on se, että haastattelussa kysymyksiä voidaan tarkentaa ja syventää haastateltavien vastauksiin perustuen. Metodologisesti teemahaastattelussa korostuvat ihmisten tulkinnat asioista, heidän asioilleen antamistaan merkityksistä sekä se, miten merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Teemahaastattelua toteuttaessa kävimme haastattelupohjaa läpi rennolla otteella välttämättä toistoa ja asioiden uudelleen kysymistä. Koimme tämän vahvistavan vuorovaikutusta tehden haastattelusta rennon ja avoimen keskustelutilanteen. (Tuomi 2018.)

Teemahaastattelu on eniten käytetty haastattelutapa aineiston keräämiseen toiminnallisissa opinnäytetöissä. Toiminnallista opinnäytetyötä tehdessä haastatteluiden puhtaaksi kirjoittaminen eli litterointi ei ole yhtä välttämätöntä kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä, koska toiminnallisen tuotoksen luomiseen riittää suuntaa antava tieto, jolloin kannattaa keskittyä juuri lopputuotoksen sisällön tuottamiseen kannalta olennaiseen tietoon. Toiminnallisessa opinnäytetyössä laadullisten tutkimusmenetelmin kerättyä tietoa ei myöskään ole välttämätöntä analysoida, vaan kyseistä materiaalia voidaan käyttää lähteenä. Toimimme näin myös oman opinnäytetyömme kohdalla: hyödynsimme teemahaastattelun tuloksia

käsikirjan lähdemateriaalina kirjallisuudesta saadun tiedon rinnalla. (Airaksinen & Vilka 2003, 63-64.)

5.3 Työpajatyöskentely

Työpajatyöskentely on ihmisiä osallistava menetelmä, joka tarjoaa mahdollisuuden kertoa valmisteilla olevista asioista ja saada uusia näkökulmia keskustelun kautta. Voidaankin todeta, että ihmiset ovat usein motivoituneempia kehittämään toimintaa kokiessaan pääsevänsä tuomaan mielipiteensä esille. Halusimme sisällyttää toiminnalliseen työhömmme työpajatyöskentelyä, sillä sen avulla saisimme kuuluviin mahdollisimman monen asiantuntijan ja ammattilaisen mielipiteen käsikirjan sisällöstä ja sen kehittämisestä. (Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry 2017.)

Työpajaa suunniteltaessa kannattaa ensimmäisenä määritellä työpajan tavoite: mitä tietoa, ideoita tai mielipiteitä haetaan? Työmme kannalta tavoitteeksi muotoutui käsikirjan raakaversioiden esittely, kommentointi ja uusien ajatusten ideointi. Tämän jälkeen voidaan tarkentaa, miten ja millä aikataululla edellä mainittuja käsitellään. Työpajaan valittavan menetelmän kannalta kannattaakin miettiä, miten kaikkien ideat pääsevät parhaiten esille: työpajan tavoitteen kannalta tarkoituksenmukaista voikin olla esimerkiksi erilaisten menetelmien sekoittaminen. (Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry 2017.)

Työpajoihin osallistamisessa luovuus ja mielikuvitus on havaittu toimiviksi menetelmiksi. Työskentelyä tukevia menetelmiä voivat olla esimerkiksi:

- Osallistujat kirjoittajat ideoita lapuille
- Osallistujat ideoivat pareittain
- Osallistujat äänestävät asioista
- Vapaa ideointi, jonka tukena käytetään esimerkiksi fläppitauluja

(Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry 2017.)

Opinnäytetyömme työpajaan valitsimme vapaan ideoinnin menetelmän. Työpajan tueksi suunnittelimme PowerPoint-esityksen selkeyttämään työpajan rakennetta ja jäsentelemään keskustelua.

Työpajoja järjestettäessä on tärkeää kiinnittää huomiota huolelliseen valmistautumiseen. Ensiksi järjestäjien tulisikin miettiä paikka ja valitut menetelmät toisiinsa sopiviksi. Käytettävissä oleva aika, osallistujien määrä ja työpajan tavoitteet muodostavat raamit suunnittelulle. Suunnittelimme työpajan yhteistyössä työelämän edustajien kanssa: paikaksi valikoitui Sininauhasäätiön tilat, ja työpajaa tukemaan huolellisesti suunniteltu rakenne ja aiheet, joista keskustella. (Summa & Tuominen 2009.)

Toinen tärkeä askel työpajoihin valmistautumisessa on ryhmään ja sen taustoihin tutustuminen. Ryhmänvetäjän on hyvä tuntea ryhmän tausta ja tutkittavan toiminnan raamit. Ennen työpajan järjestämistä kannattaakin esimerkiksi tutustua ryhmän tai järjestön toimintasuunnitelmaan ja nettisivuihin sekä ottaa selvää, mistä toiminta on saanut alkunsa ja mitkä ovat sen tärkeimmät rahoituslähteet. Valitsimme työpajaan osallistujat niin, että he olivat kaikki olleet tekemisissä Sininauhasäätöillä työskentelevän työparin kanssa. Näin itse aihe oli osallistujille jo ennestään tuttu. (Summa & Tuominen 2009.)

Ennen työpajan järjestämistä on tärkeää muistaa valmistella tarvittavat välineet, paperit ja muut tarvittavat materiaalit hyvissä ajoin, sillä itse tilaisuudessa ei ole aikaa tehdä käytännön valmisteluja. Loppuun asti suunniteltu ja valmisteltu työpaja viestii osallistujille arvostusta ja takaa itse järjestäjälle mielenrauhan ja mahdollisuuden keskittyä olennaiseen työpajassa. Suunnittelimme työpajaamme varten selkeän rakenteen, jota tukemaan loimme PowerPoint-esityksen. Käytimme aikaa myös henkiseen valmistautumiseen ja asioihin tutustumiseen, sillä halusimme tehdä työpajasta sujuvan ja antoisan myös sen osallistujille. (Summa & Tuominen 2009.)

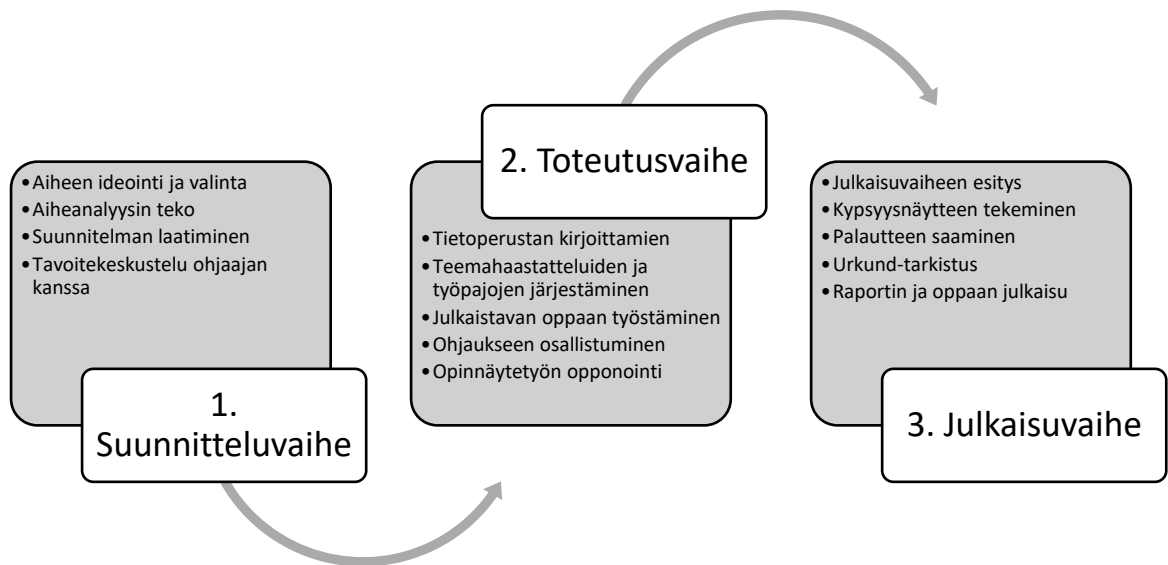
Työpajoja järjestettäessä on syytä tutustua tarkemmin myös fasilitaattorina toimimiseen, mikä tarkoittaa keskittymistä ryhmäprosessin valmisteluun ja tukemiseen. Opinnäytetyömme kannalta fasilitointi on merkittävässä osassa työpajojen järjestämisessä ja ohjaamisessa. Fasilitointi perustuu ajatukselle siitä, että ryhmä on itse paras asiantuntija fasilitaattorin toimiessa puolueettomana osapuolena, joka keskittyy ryhmäprosessiin auttaen ryhmää ideoimaan vaihtoehtoja, tekemään päätöksiä ja ratkaisemaan ongelmia. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että varsinaisesta sisällöstä, päätöksistä ja ratkaisuista vastaavat ryhmän jäsenet. (Summa & Tuominen 2009.)

Fasilitointi itsessään edellyttää ihmissuhdetaitoja sekä kykyä esittää ryhmälle rakentavia kysymyksiä ja ryhmän ehdotusten ja päätösten tiivistämistä. Fasilitaattorin tuleekin toiminnassaan olla muun muassa puolueeton sisällön suhteen, sitoutua siihen, että ryhmä saavuttaa päämääränsä, edistää ryhmän työskentelyä ylläpitämällä rakentavaa ja positiivista ilmapiiriä, vastata aikataulussa pysymisestä sekä varmistaa tulosten tallentaminen ja se, että kaikki tietävät mitä tehdään ja mitä on sovittu. (Summa & Tuominen 2009.)

5.4 Opinnäytetyön prosessin eteneminen

Opinnäytetyöprosessi voidaan karkeasti jakaa kolmeen vaiheeseen, joita ovat suunnitteluvaihe, toteutusvaihe ja julkaisuvaihe. Eri vaiheet voivat mennä limittäin, jolloin työn eri vaiheita voi

esimerkiksi suunnitella ja toteuttaa samanaikaisesti. (Laurea 2017.)

Kuvio 1 Opinnäytetyön prosessi (Laurea 2017)

Opinnäytetyömme lähti liikkeelle aiheen ideoinnilla ja valinnalla. Työparimalliin liittyvän aiheen ollessa saatavilla tartuimme mahdollisuuteen heti, sillä olemme molemmat kiinnostuneita kokemusasiantuntijatyöstä ja työparimallin toiminnasta käytännön asiakastyössä sosiaalialalla. Kontaktoimme opinnäytetyömme tilaajaa Sininauhasäätiötä jo suunnitteluvaiheessa ja ideoimme yhdessä erilaisia vaihtoehtoja opinnäytetyön toteutukselle. Loppujen lopuksi päädyimme toiminnallisen opinnäytetyön kautta työstämään käsikirjamuotoista kirjasta työparimallista. Opinnäytetyön ensimmäisiä kirjallisia töitä olivat aiheanalyysi ja sen pohjalta tehty suunnitelma, jonka avulla haimme Sininauhasäätiön tutkimuslupaa opinnäytetyön toteuttamiseksi.

Toteutusvaiheen aloitimme suunnittelemalla ja kirjoittamalla teoreettista viitekehystä. Teimme työnjakoa eri käsitteiden välillä, etsimme lähdemateriaalia ja kokosimme yhteen viitekehystä, jonka näimme tukevan opinnäytetyömme aihetta. Pidimme myös useampia palavereja Sininauhasäätiön yhteyshenkilöiden kanssa, jolloin sovimme esimerkiksi aikatauluista, työpajojen kokoonpanosta ja tilojen käytöstä. Yhteistyö Sininauhasäätiön kanssa oli sujuvaa, ja pääsimme keskustelemaan yhteyshenkilöiden kanssa avoimesti opinnäytetyön toteutuksesta ja siihen liittyvistä kysymyksistä.

Toteutusvaiheen aikana järjestimme Pyöröovesta ulos -hankkeessa työskentelevän työparin teemahaastattelun. Haastattelussa kartoitimme työparimallia toteuttaneiden työntekijöiden omia kokemuksia työparimallista: kävimme läpi mikä työskentelytavassa toimii ja keskustelimme siitä, mitä tulisi vielä kehittää ja mitä asioita olisi hyvä ottaa huomioon työparimallin kehittämisen kannalta. Haastattelu sujui luontevasti, ja saimmekin aikaan hedelmällisen ja monipuolisen keskustelun työparimallista ja sen kehittamisestä. Myöhempää työtä helpottaaksemme äänitimme haastattelun, mikä auttoi meitä jäsentelemään saamiamme vastauksia luotettavasti.

Työparin teemahaastattelun ja lähdekirjallisuuden avulla lähdimme työstämään käsikirjasta raakaversiota työpajoja varten. Työpajoissa oli tarkoitus käsitellä tuottamamme käsikirjan alustavaa versiota ja kerätä sitä varten lisää aineistoa keskustelemalla aiheesta Pyöröovesta ulos -hankkeen asiakkaiden, työntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa.

Kutsuimme kahteen eri työpajaan kaksi hankkeen asiakasta, kaksi Sininauhasäätiön työntekijää sekä neljä yhteistyökumppania. Suunnittelimme pajat pidettäväksi Sininauhasäätiön tiloissa ja työstimme PowerPoint-esityksen työpajassa käsiteltävistä teemoista työpajan sujuvan etenemisen tueksi. Suunnittelimme työpajan alkavan meidän ja opinnäytetyömme aiheen esittelyllä. Esittelyn jälkeen siirrytään itse työparimallin käsittelyyn. Tavoitteena oli keskustella työpajaan osallistujien kanssa heidän omista kokemuksistaan työparin kanssa työskentelystä sekä sen hyödyistä ja kehityskohdista. Kokemusasiantuntijuus on vahvasti läsnä opinnäytetyömme käsittelemässä työparimallissa, joten myös siitä halusimme keskustella hankkeen asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Tarkoituksenamme oli keskustella kokemusasiantuntijuuden herättämistä ajatuksista ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntämisestä työparityöskentelyssä.

Ensimmäiseen pajaamme ei tullut yhtään osallistujaa. Seuraavan viikon pajan päätimme pitää vallitsevan koronatilanteen vuoksi etänä Zoomin välityksellä. Lähetimme uudet kutsut myös edellisen viikon kutsuille osallistujille, jos osallistuminen olisi mahdollista uutena päivänä etäyhteyden välityksellä. Toiseen pajaamme etäyhteyden välityksellä osallistui kolme työelämän edustajaa, joilta saimme paljon hyödyllisiä näkökulmia oppaamme työstämiseen.

6 Tulokset

Tässä kappaleessa kuvaamme sekä teemahaastattelun että työpajojen tuloksia ja käymme läpi käsikirjan työstämistä ja lopulliseen asuunsa kirjoittamista työpajoista saadun palautteen pohjalta.

6.1 Työparimallin rakentaminen osaksi käytännön työtä

Opinnäytetyömme teemahaastattelussa käsitelimme työparimallia ja sen kehittämistä. Kävimme haastattelun kysymyksissä läpi työparimallin rakentamista ja kehittämistä, asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden suhtautumista työparimalliin, kokemusasiantuntijan rikostaustan vaikutusta työskentelyyn, työparimallityöskentelyn etuja ja haittoja sekä työparimallin ongelmia ja huomioonotettavia seikkoja työparimallia kehitettäessä. Haastattelurunko kokonaisuudessaan löytyy opinnäytetyön liitteistä (Liite 1).

Valmistauduimme haastatteluun perehtymällä huolellisesti työparimallin taustaan ja siihen liittyviin teemoihin. Muotoilimme teemahaastattelun teemat ja tarkentavat kysymykset siten, että haastateltavien olisi mahdollisimman helppo vastata kysymyksiin laajasti oman näkemyksensä pohjalta. Emme halunneet johdatella haastateltavia kysymyksillämme, vaan luoda keskustelu ympäristön, jossa jokaisella on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja ideansa. Nauhoitimme haastattelun myöhempää käsittelyä varten.

Teemahaastattelussa käsitelimme ensimmäisenä työparimallin rakentamista ja kehittämistä. Lähdimme liikkeelle työparimalliin liittyvistä rahoituksellisista asioista, mikä poiki keskustelua niin hankehakemuksen kirjoittamisesta kuin palkkatuen hakemisesta. Haastattelussa nousi esille rahoitusta ajatellen tärkeänä se, että työparimallia suunniteltaessa myös kokemusasiantuntijan palkkaus tulee ottaa huomioon yhtä tärkeänä kuin sosiaalialan ammattilaisen palkkaus. Palkan olisi hyvä perustua esimerkiksi sosiaalialan palkkasuosituksiin. Yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimuksen palkkataulukko voi toimia tässä hyvänä suunnannäyttäjänä.

Haastattelussa etenimme seuraavaksi työparimallin osallisten työnkuvan laatimiseen. Tässä nousi tärkeäksi esille hyvissä ajoin aloitettu suunnittelutyö ja työparin peruslähtökohdan määrittely: perusideana kokemusasiantuntijan ja sosionomin työparityöskentelyssä on yhdessä työskentely molempien omaa osaamista hyödyntäen ja toisiaan täydentäen. Työnkuvat tuleekin laatia siten, että ne vastaavat kunkin työparin osaamista.

Haastattelussa nousi esille myös se, että sosionomin ja kokemusasiantuntijan työparityössä kokemusasiantuntijuutta on tärkeä hyödyntää juuri oikeassa kontekstissa: kokemusasiantuntijalla on omakohtaista kokemusta esimerkiksi rikollisesta elämäntavasta, mutta ei välttämättä päihdeongelmasta tai asunnottomuudesta. Kokemusasiantuntijan vahvuutena työparina työskenneltäessä on omakohtaisen kokemuksen tuoma tieto ja taito tulkita rikostaustaista asiakasta. Kokemusasiantuntija esimerkiksi ymmärtää asiakkaan ”kieltä”, mikä edesauttaa oikeanlaisten termien käyttöä ja asioiden esittämistä asiakkaan kannalta ymmärrettävästi.

Teemahaastattelu eteni työnkuvan laatimisesta työparin perehdyttämiseen. Haastateltavamme toivat vahvasti esille sitä, että perehdytysvaiheessa ammattilaisen kokemus ja ammatillisuus ovat hyödyksi: sosionomi voi oman kokemuksensa kautta perehdyttää kokemusasiantuntijaa sosiaalialan työhön ja sen erityispiirteisiin. Haastattelussa kävi ilmi, että etenkin järjestelmät ja kirjaaminen ovat osa-alueita, joihin etenkin kokemusasiantuntija kaipaisi hyvää perehdyttämistä ennen työhön ryhtymistä. Tämä nousi esille myös koulutustarpeita tiedustellessamme: haastattelemamme kokemusasiantuntija koki juuri kirjaamisen olevan työn kipukohta, jonka ratkaisemiseen tarvittaisiin lisäkoulutusta.

Haastattelussa nousi työn onnistumisen kannalta esille työnohjauksen ja yhteisen reflektoinnin merkitys: työparin on ehdottoman tärkeää arvioida yhdessä työtään ja käydä läpi asiakastapauksia, jotka ovat jääneet mietityttämään. Näin toimimalla omaa työtään voi kehittää ja mahdolliset ongelmakohdat havaita jo ennen niiden ilmaantumista. Työnohjaus puolestaan edesauttaa työssä jaksamista ja antaa työparille työkaluja oman työnsä käsittelyyn. Tärkeää sekä reflektoinnin että työnohjauksen kannalta on avoin vuorovaikutus ja luottamus sekä työpariin että itseensä.

Halusimme haastattelussamme nostaa esille myös työparimalliin liittyviä työskentelymenetelmiä. Haastateltavamme halusivat korostaa kuitenkin sitä, että työparimalli itsessään on menetelmä, eikä sen välttämättä ole tarkoituksenmukaista sisältää näkyvästi muuta menetelmätyöskentelyä. Haastattelemamme kokemusasiantuntija painottikin, ettei voisi nähdä työssä käytettävän esimerkiksi käsikirjoihin perustuvaa ohjelmatyötä tai muuta samankaltaista työskentelyä. Hän näki työparimallille toimivimmaksi ”ihminen ihmiselle” -periaatteella työskentelyn ja avoimen ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen vaalimisen.

Keskustelussa nousi kuitenkin esille yksi menetelmä, jota haastattelemamme työpari työskentelyssään käytti. Haastattelemamme työpari kutsui tätä artikkelin kirjoittamiseksi, joka käytännössä tarkoittaa ennalta suunniteltuja, tietyn aihepiirin keskusteluja, joissa asiakas saa toimia asiantuntijan roolissa. Keskustelut voivat käsitellä esimerkiksi päihdeongelmaa, jolloin asiakas pääsee asiantuntijan roolissa puhumaan ongelmallisesta päihdeidenkäytöstä. Usein tämän tyyppiset keskustelut johtavat asiakkaan omien kokemusten jakamiseen, mikä helpottaa tulevaisuudessa samankaltaisten asioiden läpikäyntiä. Keskustelutilanteet kasvattavat myös luottamusta ja viestittävät asiakkaalle, että hänenkin kokemuksensa ja ajatuksensa ovat tärkeitä.

Vaikka perusidealtaan työparityöskentely on tasapuolisesti molempien osapuolien vastuulle jaettu, on olemassa muutamia tekijöitä, joihin kannattaa työskentelyä suunniteltaessa kiinnittää huomiota. Haastattelussa nousikin ilmi asioita, joita on hyvä tarkastella jo esimerkiksi toiminnan suunnittelun vaiheessa. Esimerkiksi työn eri vastualueet kannattaa lähtökohtaisesti jakaa työntekijöiden oman kokemustaan ja erityisosaamisen mukaisesti:

kokemusasiantuntijan erityisosaaminen voi muodostua oman kokemustaustan avulla jäsentyneeseen asiantuntemukseen päihdeongelmasta ja rikollisesta elämäntavasta, kun taas sosiaalialan ammattilaisen osaamisalue voi keskittyä yhteistyötahojen kanssa tehtävään työhön, tiedottamiseen ja kirjalliseen dokumentointiin.

6.2 Kehitysideoita käsikirjaan työpajatyöskentelyn avulla

Opinnäytetyömme työpajassa käsitelimme työparityöskentelyä osallistujien näkökulmasta ja tutustuimme käsikirjan raakaversioon. Valmistelimme työpajaa varten rungon aihepiireistä, joita työpajassa käsitellään ja loimme sen avulla PowerPoint-esityksen työpajan loogisen etenemisen tueksi. Ensin käsitelimme osallistujien omia kokemuksia työparityöskentelystä sekä työparin kanssa työskentelystä. Keskustelimme työparimallin hyödyistä ja haitoista sekä sopivasta työskentely-ympäristöstä. Toisena aihekokonaisuutena meillä oli itse kokemusasiantuntijuus. Työpajassa osallistajat toivat esiin omia kokemuksiaan kokemusasiantuntijan kanssa työskentelystä ja ajatuksista, joita se on herättänyt. Lopuksi käsitelimme käsikirjan raakaversiota, jolloin osallistujille annettiin vielä aikaa perehtyä käsikirjaan ja kiinnittää huomiota erilaisiin kehityskohtiin ja vastaavasti myös seikkoihin, jotka ovat heidän mielestään kunnossa. Työpajan runko löytyy kokonaisuudessaan opinnäytetyön liitteistä (Liite 3).

Työpajassa käsitelimme ensimmäisenä osallistujien kokemuksia ja näkökulmia työparimallista ja työparin kanssa työskentelystä. Osallistujilla oli omakohtaista kokemusta työparin kanssa työskentelystä, ja he kokivat sen antoisaksi työskentelymalliksi. Keskustelussa esiin nousi etenkin työparin keskinäisen henkilökemian ja luottamuksen tärkeys, jotta työparityöskentelystä saadaan kaikki potentiaali irti. Pohdinnan aiheeksi nousi myös tutustumisen tärkeys ja miten se toteutetaan, jos työparin osapuolet ovat ennestään toisilleen tuntemattomia. Työskentely on yleensä aloitettava pikimmiten, joten pelkästään tutustumiseen ei voi käyttää aikaa kovinkaan kauaa. Yhdessä työskentely on tehokasta myös tutustumisen kannalta, mutta vaarana on, että yhteistyö ei lähdekään sujumaan ja työparityöskentely ei onnistu.

Keskustelimme työpajassa osallistujien omista kokemuksista ja ennako-oletuksista kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyyn liittyen. Työpajaan osallistajat olivat työskennelleet yhdessä sosionomin ja kokemusasiantuntijan muodostaman työparin kanssa, joten heillä oli myös omakohtaista kokemusta kokemusasiantuntijan kanssa työskentelystä. Keskustelussa kävi ilmi, että myös sosiaalialan ammattilaisilla on ennako-oletuksia kokemusasiantuntijaa kohtaan: esimerkiksi ymmärrys siitä, mihin rikostaustainen kokemusasiantuntija voi halutessaan pystyä, lisää työntekijän varauksellisuutta kokemusasiantuntijaa kohtaan. Yhteistyön alettua ennako-oletukset kuitenkin usein osoittautuvat vääriksi ja kokemusasiantuntijuutta sekä sen tarpeellisuutta arvostetaan. Myös

työpajakeskustelussa nousi esiin erityisesti se, kuinka tärkeää on hyödyntää kokemusasiantuntijuutta juuri oikeissa tilanteissa ja asiayhteyksissä kokemusasiantuntijan oma tausta huomioiden.

Seuraavana aiheena työpajassa oli käsikirjan raakaversioiden läpikäyminen. Osallistujat saivat aikaa lukea ja poimia kommentteja käsikirjasta. Saimme hyviä ja konkreettisia kehitysehdotuksia, joiden avulla lähdimme vielä työstämään lopullista versiota käsikirjasta.

Tekstin mielekkäämmän lukukokemuksen ja mielenkiintoisuuden kannalta ehdotettiin tekstistä esiin nousevien tärkeiden pointtien nostamista esiin kappaleiden välissä. Nostojen avulla tekstin kannalta tärkeät seikat voidaan tuoda paremmin esiin erilaisin visuaalisin keinoin. Työpajaan osallistuvat toivoivat myös käytännön esimerkkejä ja tilanteita, joissa työparimallia voitaisiin hyödyntää. Käsikirjaan kaivattiin myös lopetuskappaletta, joka kiteyttäisi koko käsikirjan keskeisen sisällön.

Käsikirjan läpikäyminen herätti keskustelua erityisesti työparin keskinäisestä reflektoinnista ja asiakastilanteiden purkuhetkien tärkeydestä. Purkuhetket täytyy aikatauluttaa, jotta niille varmasti on aikaa kiireisen työskentelytahdin lomassa vaikeista asiakastilanteista nousseiden tunteiden ja ajatusten läpikäymisen ollessa äärimmäisen tärkeää myös työhyvinvoinnin ja työntekijän jaksamisen kannalta.

Lähetimme työpajan osallistujille työpajan jälkeen lyhyen sähköisen palautekyselyn, jonka avulla kartoitimme työpajan onnistumista osallistujien näkökulmasta ja keräsimme mahdollisia kehitysideoita vastaavia tilanteita varten. Palautteesta kävi ilmi työpajan vastanneen osallistujien odotuksia ja se oli toteutettu osallistujien mielestä hyvin ja rennosti. Kyselyssä kartoitettiin myös työpajan hyötyä osallistujan oman työskentelyn kannalta. Työpajasta ei ollut niinkään hyötyä osallistujien oman työskentelyn kannalta, mutta palautteesta myös todettiin, ettei se ollutkaan työpajan tarkoitus. Kehitysehdotuksista nousi esiin mahdollisuus lähettää osallistujille kysymyksiä pohdittavaksi jo ennen työpajaa, jotta vastaukset kysymyksiin olisivat niin sanotusti valmiimpia.

6.3 Käsikirjan työstäminen

Aloitimme käsikirjan työstämisen otsikkorungon muotoilemisella ja sisällön alustavalla suunnitelulla. Halusimme sisällyttää käsikirjaan sekä kirjallisesta lähdemateriaalista saatavaa tietoa että teemahaastatteluiden pohjalta saatua materiaalia. Päädyimme jakamaan käsikirjan rakenteellisesti siten, että käsittelemme ensin aiheeseen liittyviä käsitteitä, jonka jälkeen syvennymme aiheeseen haastattelun tulosten pohjalta.

Käsikirjan kirjoittamisen päädyimme aloittamaan työparimalliin liittyvien tärkeiden käsitteiden, työparimallin ja kokemusasiantuntijuuden avaamisella, johon hyödynsimme

kirjallista lähdemateriaalia. Käsikirjan selkeyden ja rakenteen kannalta koimme tärkeänä avata käsitteitä jo heti alkuun, sillä se varmistaa lukijalleen sen, mistä oppaassa puhutaan ja mitä tekstissä usein ilmenevät käsitteet aiheen kannalta tarkoittavat.

Käsitteiden määrittelyn jälkeen lähdimme kirjoittamaan käsikirjaa teemahaastattelun tulosten pohjalta. Muotoilimme haastattelussa esiin nousseiden aiheiden pohjalta otsikot, joista lopulliseen käsikirjaan päätyivät seuraavat: työnkuvan laatiminen, työn ja työmäärän jakautuminen, kokemusasiantuntijan perehdyttäminen, työnohjauksen merkitys, asiakastyö käytännössä sekä yhteistyötahot ja tiedottaminen.

Käsikirjaa käsittelevässä työpajassa saimme paljon rakentavaa palautetta, jonka pohjalta lähdimme työstämään käsikirjaa sen lopulliseen muotoonsa. Palautetta on käsitelty tarkemmin kappaleessa Käsikirjan raakaversion läpikäyminen. Aloitimme työstämisen poimimalla käsikirjan tekstistä tärkeitä lauseita ja teimme niistä visuaalisia nostoja, jotka kiinnittävät lukijan huomion. Parantelimme myös käsikirjan ulkonäköä lisäämällä kanteen kuvan, korjaamalla fontin väriä ja kokoa sekä tarkentamalla otsikointia. Päädyimme sinimustaan väriyhteyteen, joka neutraalina yhdistelmänä mielestämme sopii käsikirjan tarkoitukseen ja ulkomuotoon.

Työpajassa nousi esille myös käytännön esimerkkien tärkeys ja vaikutus käsikirjan luettavuuteen. Päätimmekin pitää vielä yhden palaverin jo aikaisemmin haastattelemamme työparin kanssa käytännön esimerkkien saamiseksi ja käsikirjan tekstin elävöittämiseksi. Aluksi suunnitelmiamme oli muodostaa yksi case-tapaus, jonka pohjalta käsikirjan ilmiöitä voitaisiin käsitellä. Palaverissa päädyimme kuitenkin erillisiin ja tilannekohtaisiin esimerkkeihin, jotka tarkentavat aiheita käytännön esimerkkien kautta. Palaverissa tulikin esille paljon hyviä käytännön työssä ilmenneitä tilanteita, joilla käsikirjan tekstiä voi tarkentaa. Valitsimme esimerkeistä tekstiimme sopivimmat ja tärkeimmät, jotka liitimme tekstiin tuomaan konkretiaa.

Käsikirjan lopullista versiota työstäessämme jäimme pohtimaan itse tuotoksen nimeämistä: kuvaisiko tekstiä paremmin sana opas vai käsikirja. Tulimme siihen tulokseen, että työemme on enemmän käsikirja kuin opas: käsikirjan tarkoituksena on kuvata jonkin asian keskeiset tiedot, kun taas käsikirjan tarkoituksena voi ennemminkin olla erilaisten käytännön vinkkien antaminen ja niiden kautta asian käsittely (Kielitoimiston sanakirja 2020).

Tekstin huolellisen läpikäymisen, tarkastamisen ja useiden korjausten jälkeen päädyimme käsikirjan lopulliseen versioon, jonka nimesimme otsikolla *Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä - Käsikirja rikosseuraamusalan sosionomin ja kokemusasiantuntijan muodostaman työparin työskentelystä rikostaustaisten asiakkaiden kanssa.*

7 Arviointi

Tässä kappaleessa käsittelemme työelämän arviointia työstämästämme käsikirjasta ja omaa arviotamme opinnäytetyöprosessista sekä opinnäytetyöprosessin alussa asettamiemme tavoitteiden saavuttamisesta.

7.1 Työelämän arvio

Keräsimme palautetta työstämästämme käsikirjan lopullisesta versiosta haastattelemaltamme Pyöröovesta ulos -hankkeen työparilta sekä järjestämämme työpajan osallistujilta. Pidimme palautekeskustelun etäyhteyden välityksellä, jossa saimme rakentavaa kritiikkiä sekä positiivista palautetta käsikirjastamme.

Saamassamme palautteessa kiinnitettiin ensimmäisenä huomiota itse käsikirjan otsikointiin: työelämän edustajat huomasivat, että käsikirjan nimessä ”*Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä - Käsikirja sosionomin ja kokemusasiantuntijan muodostaman työparin työskentelystä sosiaalialan työkentällä*” ei käynyt selkeästi ilmi käsikirjan käsittelevän juuri rikosseuraamusalan sosionomin ja kokemusasiantuntijan työskentelyä rikostaustaisten asiakkaiden kanssa, vaan nimi kertoi käsikirjan liittyvän laivammin ylipäätään työparin työskentelyyn sosiaalialalla. Työelämän toive olikin, että otsikosta kävisi ilmi tarkemmin rikosseuraamusalan asiantuntemus ja samalla työn kohderyhmä.

Toinen saamamme tärkeä huomio liittyi käsikirjan tekstissä käytettyihin käsitteisiin ja nimityksiin. Käytimme tekstissämme esimerkiksi sosionomikäsitettä, vaikka käsikirjan tarkoitus oli tarkastella nimenomaan rikosseuraamusalan sosionomin työskentelyä. Palautteessa kiinnitettiin huomiota myös esimerkiksi asiakasryhmän kuvaukseen: kerroimme tekstissämme Pyöröovesta ulos -hankkeen asiakasryhmän olevan asunnottomat rikostaustaiset, vaikka asiakaskuntaan kuuluvat eivät kaikki olleet asunnottomia.

Positiivista palautetta saimme esimerkiksi tekstistä nostetuista tärkeistä kohdista, jotka olimme muotoilleet visuaalisesti tekstistä esille nouseviksi laatikoiksi. Palautteessa korostettiin myös sitä, että vaikka käsikirjasta nouseekin esille muutamia korjausehdotuksia, on se silti kokonaisuudessaan onnistunut ja hyvä paketti kertomaan työparityöstä ja sen merkityksestä rikostaustaisten kanssa työskennellessä.

7.2 Tekijöiden oma arvio

Opinnäytetyön kirjoittaminen on ollut mielenkiintoinen ja opettavainen prosessi. Olemme oppineet paljon niin haastattelujen ja työpajojen järjestämisestä kuin itse käsikirjan ja opinnäytetyön raportin kirjoittamisesta.

Työnjako välillämme on ollut tasaista: olemme molemmat päässeet tekemään yhteistyötä työelämäedustajien kanssa, saaneet kokemusta erilaisten menetelmien käytöstä ja päässeet tutustumaan kirjalliseen lähdemateriaaliin, jonka pohjalta kirjoittamaan teoreettista viitekehystä ja työtämme tukevaa tekstiä niin opinnäytetyön raporttiin kuin itse käsikirjaankin. Jaoimme opinnäytetyön raportin kirjoittamisen tasaisesti molempien mielenkiinnonkohteiden mukaan: Henna avasi paljon työhön liittyviä käsitteitä ja keskittyi käytännön asiakastyön kartoittamiseen Sinan kirjoittaessa toiminnallisen opinnäytetyön erityispiirteistä ja työskentelymenetelmistä. Käsikirjaa työstimme pitkälti yhdessä kirjoittaen sisältöä ja suunnitellen käsikirjan visuaalista ilmettä.

Työpajoissa ja teemahaastatteluissa työskentelimme yhdessä toinen toistamme tukien. Teemahaastatteluun valmistautuessamme jaoimme haastattelun aiheita keskenämme, jotta keskustelu etenisi selkeästi aiheesta toiseen. Työpajoissa kävimme ennalta läpi runkoa ja jaoimme keskenämme puheenvuoroja, jotta etäyhteyden välityksellä toteutettu työpaja olisi osallistujille mahdollisimman helposti seurattava.

Erityisen haasteen työllemme loi globaali koronaviruspandemia, joka vaikutti esimerkiksi työpajojen järjestämiseen ja työelämäyhteistyöhön. Jouduimmekin pitämään toisen työpajoista etänä ja järjestämään suuren osan palavereista verkkoyhteyksin. Toisaalta koemme onnistuneemme vastaamaan pandemian tuomiin haasteisiin järjestämällä tarvittavat tilaisuudet etäyhteyksin hyvällä menestyksellä.

Toinen erityinen haaste työssämme on ollut aikataulujen yhteensovittaminen ja täyspäiväisen työn luomat haasteet. Esimerkiksi palavereiden järjestäminen on ollut haasteellista eriävien työvuorojen ja työelämäedustajien omien aikatauluhaasteiden vuoksi. Haasteisiin olemme onnistuneet vastaamaan hyvällä kommunikaatiolla ja molemminpuolisella joustavuudella. Olemmekin tyytyväisiä siitä, että kaikki suunnittelemamme työhön liittyvät vaiheet ovat loppujen lopuksi järjestyneet ajallaan.

Itse opinnäytetyön raportin kirjoittamisessa koimme runsaasti tietoteknisiä ongelmia. Nämä hankaloittivat työssä etenemistä ja ennalta suunnitellun työtahdin ylläpitämistä. Ongelmat vaikuttivat luonnollisesti osaltaan myös työskentelymotivaatioon, sillä tietoteknisten haasteiden ratkaiseminen ja siihen liittyvä avun saanti oli hidasta. Olemme kuitenkin tyytyväisiä siitä, että haasteista huolimatta olemme saaneet kasaan selkeän ja asiapitoisen raportin työstämme ja sen eri vaiheista.

Henna on opinnäytetyöprosessin avulla päässyt erityisesti kartoittamaan kokemusta verkostoyhteistyöstä ja erilaisten tilaisuuksien järjestämisestä. Työmme aloitusvaiheessa koin erityiseksi haasteeksi työpajojen järjestämisen ja vetovastuussa olemisen. Kannoin tästä jopa huolta, sillä pelkäsin oman epävarmuuden vaikuttavan työstä suoriutumiseen negatiivisesti.

Pelkoni osoittautuivat kuitenkin täysin turhiksi, sillä pääsimme prosessin aikana rauhassa tutustumaan aiheeseen ja aloittelemaan työelämäyhteistyötä hyvässä yhteishengessä.

Myös Sina on saanut erityisesti kokemusta työskentelystä työelämän edustajien kanssa ja varmuutta tilaisuuksien järjestämisestä sekä ohjaamisesta. Opinnäytetyöprosessi kokonaisuudessaan on kasvattanut ja kehittänyt omaa ammatillisuutta juuri toiminnan kautta.

7.3 Tavoitteiden saavuttaminen

Asetimme opinnäytetyöprosessin alussa kolme tavoitetta opinnäytetyölle ja kolme tavoitetta henkilökohtaiselle oppimiselle. Seuraavaksi käsittelemme tavoitteiden saavuttamista.

7.3.1 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteet olivat:

1. Tuottaa käyttöönotettava ja hyödyllinen käsikirja työparimallityöskentelystä sosiaalialalle.
2. Kartoittaa työparimallityöskentelyn etuja ja haittoja.
3. Kartoittaa huomioonotettavat seikat työparimallityöskentelyä suunniteltaessa.

Pyysimme työelämän edustajalta arviota käsikirjan käyttöönotettavuudesta ja hyödyllisyydestä. Seuraavassa työelämän edustajan antama palaute käsikirjan toimivuudesta:

“Käsikirja on vastannut erinomaisella tavalla työelämän tarpeisiin. Työparimallia esittelevä käsikirja esittelee selkeällä ja johdonmukaisella tavalla työparimalliin liittyvää käsitteistöä sekä mallin tausta-ajatusta. Käsikirjan avulla on mahdollista perehtyä työparimallin käyttöönoton prosessiin, joka palvelee työelämän tarpeita käytännössä. Lisäksi käsikirjassa tehdyissä nostoissa tuodaan ansiokkaasti esille oleellisia työparimalliin liittyviä havaintoja ja kuvauksia.”

Työparimallityöskentelyyn tutustuessamme lähdimme työparimallikäsitteeseen perehtymisen jälkeen kartoittamaan työparimallityöskentelyn etuja rikosseuraamusasiakkaiden kanssa työskennellessä ja vastaavasti myös mahdollisia haittoja. Saimme monipuolista tietoa lähdekirjallisuuden ja Pyöröovesta ulos -hankkeen sosionomin ja kokemusasiantuntijan muodostaman työparin haastattelun pohjalta. Sosionomin ja kokemusasiantuntijan muodostaman työparin suurimpina etuina koemme työparin jäsenten oman osaamisen hyödyntämisen ja toisiaan täydentämisen tuovan yhdessä työskentelyn lisäksi uusia näkökulmia asiakastilanteisiin. Työparilla on mahdollisuus oppia toisiltaan, mikä voi tarjota asiakkaalle paremmat mahdollisuudet esimerkiksi kuulluksi ja kohdatuksi tulemiselle.

Työparityöskentelyn haittoja tarkastellessamme huomasimme, että kyseessä on enemmänkin haaste kuin haitta. Työparityöskentelyyn liittyy haasteita, jotka voivat osaltaan rajoittaa työparityöskentelyn onnistumista. Haasteisiin voidaan kuitenkin vastata avoimella keskustelulla ja halulla oppia toiselta. Keskeisimpinä haasteina koemme työparin keskinäisen luottamuksen ja kunnioituksen syntyminen etenkin keskenään ennestään tuntemattomien työparin jäsenten välille. Työskentelyn alussa pelkälle tutustumiselle on harvoin aikaa, joten tutustumisen on tapahduttava työskentelyn lomassa, mikä voi etenkin alkuun rajoittaa työskentelyn toimivuutta.

Huomasimme käsikirjaa kirjoittaessamme työparimallityöskentelyn suunnittelemiseen liittyvän monia eri seikkoja, joita harvoin ulkopuolisena tulee edes ajatelleeksi. Hankkeen työparia haastatellessamme saimme monia konkreettisia esimerkkejä seikoista, joita on huomioitava työparityöskentelyä suunnitellessa. Jos työpari työskentelee hankkeessa, lähtee työparityöskentelyn suunnitteleminen rahoituksesta ja sen hakemisesta. Haastattelussa nousi esille rahoitusta ajatellen tärkeänä se, että työparimallia suunniteltaessa myös kokemusasiantuntijan palkkaus tulee ottaa huomioon yhtä tärkeänä kuin sosiaalialan ammattilaisen palkkaus. Työparin työnkuvia on myös tärkeä määritellä jo suunnitteluvaiheessa. Työnkuvat muuttuvat ja mukautuvat työskentelyn yhteydessä, mutta alustavan suunnitelman tekeminen edesauttaa työskentelyn sujuvuutta alusta alkaen. Suunnitteluvaiheeseen liittyy myös mahdollisten koulutusten ja perehdyttämisen huomioiminen ennen varsinaisen työskentelyn aloittamista.

7.3.2 Henkilökohtaiset tavoitteet

Henkilökohtaiset tavoitteet olivat:

1. Rikosseuraamusalan sosionomin ammattitaidon vahvistaminen.
2. Kokemuksen kartuttaminen työpajatyöskentelystä ja työpajojen ohjaamisesta.
3. Verkostojen ja moniammatillisuuden hyödyntäminen rikosseuraamusalan sosionomin työssä.

Olemme opinnäytetyöprosessin aikana päässeet monipuolisesti hyödyntämään ja kehittämään taitoja, joita rikosseuraamusalan sosionomin työssä tarvitaan. Olemme olleet mukana sekä verkosto- että kehittämistyössä ja saaneet työpajamalliin perehtyessämme tärkeää tietoa rikosseuraamusalan sosionomin työskentelystä.

Molemmilla oli ennestään vain vähän kokemusta työpajatyöskentelystä, eikä lainkaan kokemusta työpajojen ohjaamisesta. Työpajoihin valmistautuminen aloitettiin hyvissä ajoin perehtymällä aiheeseen liittyvään teorialtioon ja suunnittelemalla työpajojen sisältöä. Olimme valmistautuneet ohjaamaan kaksi työpajaa Sininauhasäätien tiloissa, mutta saimmekin onnistumaan vain yhden työpajan etäyhteyden kautta johtuen osittain vallitsevasta

koronatilanteesta. Tarkoituksena oli jakaa ohjausvastuu ensimmäisessä työpajassa toiselle ja toisessa työpajassa toiselle. Koska saimme onnistumaan vain yhden pajan, päätimme ohjata työpajan yhdessä. Saimme molemmat tasapuolisesti kokemusta työpajaan valmistautumisesta ja sen ohjaamisesta, mikä varmasti hyödyttää molempia tulevaisuudessa vastaavien tilanteiden tullessa eteen.

Pääsimme opinnäytetyöprosessin aikana tekemään paljon yhteistyötä työelämän edustajien kanssa, mikä on oman ammatillisen kehittymisemme kannalta hyödyllistä. Saimme kokemusta moniammatillisen työpajan ohjaamisesta ja pääsimme sitä kautta toimimaan yhteistyössä eri työelämän edustajien kanssa. Oman ammatillisuuden ja tulevan uran kannalta oli tärkeää päästä työskentelemään tiiviissä yhteistyössä työelämän kanssa.

8 Pohdinta

Tässä luvussa pohdimme opinnäytetyön eettisyyttä ja luotettavuutta. Käymme myös läpi esiin nousseita kehitysehdotuksia ja tulosten hyödyllisyyttä.

8.1 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyön yleisohjeena käytimme Laurean opinnäytetyöohjetta, joka määrittelee mm. opinnäytetyön aikataulua, tutkimuslupien hakemista ja tutkimusetiikkaa. Työtämme määrittelivät myös rikosseuraamusalan ammattieettiset säädökset ja ohjeet sekä ohje hyvästä tieteellisestä käytännöstä.

Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa opinnäytetyön tekemisen kannalta rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta, tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Tärkeää oli myös huomioida tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluva avoimuus sekä vastuullisuus tuloksia julkaistaessa. Opinnäytetyön tekijöinä otimme huomioon myös muiden tutkijoiden työn ja saavutukset viitaten heidän julkaisuihinsa asianmukaisella tavalla. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös tarvittavien tutkimuslupien hakeminen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta.)

Olenneisimmaksi tutkimusluvaksi työmme osalta nousi Sininauhasäätiön oma tutkimuslupa, joka mahdollisti hankkeen parissa työskentelyn. Muut luvat olisivat nousseet esiin silloin, jos työpajoihimme olisi osallistunut vielä vankeustuomiota suorittavia vankeja: tällöin olisimme hakeneet lupaa myös rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnolta. Haastatteluun osallistuvilta työntekijöiltä kysyimme kirjallisesti lupaa hyödyntää haastattelun tuloksia opinnäytetyössämme. Toimme myös selkeästi ilmi haastattelun vapaaehtoisuuden ja keskeyttämisen mahdollisuuden missä haastattelun vaiheessa tahansa.

Myös työpajoihin osallistuville toimme selkeästi esille osallistumisen vapaaehtoisuuden. Kerroimme myös, mihin tarkoitukseen ja miksi pajat järjestämme. Oli myös tärkeää kertoa kaikille pajaan osallistuville muistiinpanojen tekemisestä keskustelussa esiin nousseista aiheista. Koimme, että selkeys ja avoimuus edesauttoi myös työpajojen onnistumista: kun kaikki tiesivät tilanteen kulun, olivat pelisäännöt selkeät ja ympäristö turvallinen avoimelle ja ideoivalle keskustelulle.

Työpajoihin ei osallistunut yhtään Pyöröovesta ulos -hankkeen asiakasta, jotka olisivat voineet kertoa työparimallin toimivuudesta ja haasteista asiakkaan näkökulmasta. Kutsuimme työpajoihin eri asiakkaita, mutta rikostaustaiset asiakkaat voivat kohderyhmänä olla haastava saada motivoitumaan osallistumaan muun muassa vastaavanlaisiin työpajoihin. Käsikirjassamme ei siis näy asiakkaiden näkökulma työparityöskentelystä, mikä osaltaan heikentää käsikirjan monipuolisuutta.

8.2 Tulosten hyödyllisyys ja kehittämissuhteet

Työstämämme käsikirjan aihe on sosiaalialalla etenkin rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskenneltäessä hyödyllinen ja merkittävä, sillä työparityöstä tämän asiakaskunnan kanssa ei vielä juurikaan ole aikaisempaa materiaalia. Myös rikosseuraamusalan sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiantuntijan muodostamasta työparista on hyvin vähän tehtyjä töitä tai dokumentteja. Opinnäytetyöllämme onnistuimmekin luomaan uutta tietoa ja osaltamme mahdollistamaan työparityöskentelyn kehittymistä ja laajempaa hyödyntämistä työelämässä.

Opinnäytetyömme käsittelee työparityötä käytännön näkökulmasta, mikä avaa lukijalleen työparityötä konkreettisesti. Koemmekin käsikirjan tarjoavan lukijalleen lisätietoa sekä uusista työskentelytavoista että tukea oman työn kehittämiseksi ja uuden toimintatavan juurruttamiselle osaksi omaa työtä. Sosiaalialan ammattilaisten lisäksi käsikirjasta voivat hyötyä myös alan opiskelijat: opinnäytetyön tekijöinä huomasimme, että tietoa työparityöstä rikostaustaisten asiakkaiden kanssa on vaikea löytää. Käsikirjamme voikin tarjota sosiaalialan työstä uusia näkökulmia ja tietoa siitä, kuinka laajasti eri asiakasryhmien kanssa voi työskennellä.

Vaikka työparityötä käsittelevä käsikirja keskittyykin rikostaustaisiin asiakkaisiin ja rikosseuraamusalan ammattilaisiin, on käsikirjan sisältö hyödynnettävissä myös muilla sosiaalialan työkentillä. Tämä näkyy hyvin esimerkiksi kokemusasiantuntijan ja sosiaalialan ammattilaisen muodostamaa työparia itsessään tarkasteltaessa: oli kokemusasiantuntijan tausta ja sosiaalialan ammattilaisen pohjakoulutus mikä tahansa, pätevät esimerkiksi työparityön onnistumisen ja luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen syntymisen kannalta samat periaatteet.

Työstämämme käsikirja tarjoaa käytännön esimerkkien lisäksi tietoa rikostaustaisista asiakkaista ja rikostaustan vaikutuksesta kokemusasiantuntijan työssä. Koemmekin, että osaltaan myös tämä voi tuoda lisäarvoa sosiaalialalla työskentelyyn ja eri asiakasryhmien kanssa toimimiseen.

Opinnäytetyön tuloksissa kävi ilmi, että rikostaustaisen kokemusasiantuntijan kanssa työskentely on sosiaalialan ammattilaisille vielä suhteellisen uusi asia ja kokemusasiantuntijan oma kokemus häneen suhtautumisesta vaihtelevaa. Sosiaalialan ammattilaisille olisikin hyvä järjestää koulutusta kokemusasiantuntijuudesta ja heidän kanssaan työskentelystä, jotta yhteistyöstä tulisi mahdollisimman sujuvaa. Ammattilaisten lisäkouluttaminen tulee kyseeseen myös työparimallia tarkastellessa: käsikirjamme voisikin toimia pohjana ja suunnannäyttäjänä koulutusten järjestämiselle ja tuoda näkemystä sisällölle ja tarkasteltaville aiheille.

Työstämämme käsikirja voikin olla osana työparimallin juurruttamisessa osaksi rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskentelyä. Käsikirjan kehittäminen ja työparimallin kehittyminen tuleekin tapahtumaan itse työn kehittyessä ja uusien toimintamallien löytyessä.

Lähteet

Painetut

Airaksinen, T. & Vilkkä, H. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus.

Hietala, O. & Rissanen, P. 2015. Käsikirja kokemusasiantuntijatoiminnasta. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Kääriäinen, A. & Mykkänen-Hänninen, R. 2009. Vertaisuus ja vertaistuki eroauttamisessa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Lindström, J. & Järveläinen, E. 2019. Rikostaustaiset kokemusasiantuntijat korkeakoulussa. Desistanssia, toipumista ja kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutumista. Kokemusasiantuntijoiden tarinoita. Laurea Julkaisut.

Nikula, K. & Rajamäki, M. 2019. Havaintoja kokemusasiantuntijuuden hyvästä. Desistanssia, toipumista ja kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutumista. Kokemusasiantuntijoiden tarinoita. Laurea Julkaisut.

Palukka, H., Tiilikka, T. & Auvinen, P. 2019. Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa - osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? Tampere: Tampereen yliopisto.

Pohjannoro, H. & Taijala, B. 2007. Näkökulmia toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opettajan koulutuksen kehittämishanke. Tampere: Tampereen ammattikorkeakoulu.

Seinä, S. & Helander, J. 2007. Tiimeistä työpareiksi: toiselta oppiminen ja ammatillinen kehittyminen. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.

Summa, T. & Tuominen, K. 2009. Fasilitaattorin työkirja, menetelmiä sujuvaan ryhmätyöskentelyyn. Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa ry.

Tuomi, J. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi.

Sähköiset

Garboden, M. 2010. Children's social workers 'should work in pairs'. Viitattu 16.10.2020. <https://www.communitycare.co.uk/2010/04/30/childrens-social-workers-should-work-in-pairs/>

Hankeinfo. KEIJO. Viitattu 08.10.2020. <https://www.keijo.net/>

Historia ja perustehtävä. Sininauhasäätiö. Viitattu 11.11.2020.
https://www.sininauhasaatio.fi/sininauhasaatio/sininauhasaatio-tyomme_ja_arvomaailmamme/historia-ja-perustehtava/

Karinen, P. Kokemusasiantuntijuus päihdekasvatuksen tukena. Vahvistamo. Viitattu 15.4.2021. <https://vahvistamo.fi/blog-post/kokemusasiantuntijuus-paihdekasvatuksen-tukena/>

Kivi, A., Korhonen, H., Limnell, S. & Liuhto, S. 2021. Kokemusasiantuntija ja ammattilainen työparina asunnottomuustyössä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Viitattu 15.4.2021.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/357167/Kivi_Anna%20Korhonen_Henna%20Limnell_Saara%20Liuhto_Saana.pdf?sequence=2

Käsikirja. 2020. Kielitoimiston sanakirja. Viitattu 15.4.2021.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/k%C3%A4sikirja?searchMode=all>

Lapin sosiaali- ja terveysturvayhdistys ry. 2017. Työkaluja toiminnan kehittämistyöpajoihin. Toimeksi.fi. Viitattu 23.11.2020. <https://www.toimeksi.fi/kansalais-ja-yhdistystoimijoille/arvioinnin-tyokaluja-ja-menetelmia/vapaaehtoistoiminnan-arviointi-ja-kehittaminen/tyokaluja-toiminnan-kehittamistyopajoihin/>

Käsikirja. 2020. Kielitoimiston sanakirja. Viitattu 15.4.2021.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/käsikirja?searchMode=all>

Palukka, H., Tiilikka, T. & Auvinen, P. 2019. Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa - osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? Janus. Viitattu 19.11.2020.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/226760/Pallukka_Tiilikka_Auvinen_Kokemusasiantuntija_mielenterveys_ja_paihdepalveluissa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pyöröovesta ulos. Sininauhasäätiö. Viitattu 9.11.2020.
<https://www.sininauhasaatio.fi/toimintamme/asumisen-tuki-ja-neuvonta/pyoroovesta-ulos/>

Rantaniemi, S. & Lyytikäinen, J. 2020. Ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan yhteistyö nais erityisessä asunnottomuustyössä. Viitattu 25.11.2020.
<https://asuntoensin.fi/assets/files/2020/09/Kokemusasiantuntijaammattilainen-PDF.pdf>

Saaranen-Kauppinen & Puusniekka. Teemahaastattelu. KvaliMOTV. Viitattu 23.11.2020.
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html

Saranpää, E. 2020. Koti yli sadalle ex-vangille - Vilma ja Matti auttavat rikostaustaisia pysymään poissa vankilasta. Viitattu 18.11.2020.
<https://www.sininauhasaatio.fi/ajankohtaista/koti-yli-sadalle-ex-vangille/>

Sininauhasäätiö-konserni. Sininauha Oy. Viitattu 11.11.2020.
<https://www.sininauhakoti.fi/sininauha-oy/sininauhasaatio-konserni/>

Tutustu työhömmme. Sininauhasäätiö. Viitattu 11.11.2020.
https://www.sininauhasaatio.fi/sininauhasaatio/sininauhasaatio-tyomme_ja_arvomaailmamme/

Vankilasta vapautuvat. Sininauhaliitto. Viitattu 9.11.2020.
<https://www.sininauhaliitto.fi/toimintamme/pyoroovesta-ulos/>

Yksi elämä. Yhteistä ymmärrystä vertaistoimintaan. Viitattu 8.10.2020.
<https://www.yksielama.fi/vertaistoimintaa>

Kuviot

Kuvio 1 Opinnäytetyön prosessi (Laurea 2017)	21
--	----

Taulukot

Taulukko 1 Opinnäytetyön tavoitteet.....	8
Taulukko 2 Henkilökohtaiset tavoitteet	8

Liitteet

Liite 1: Teemahaastattelu.....	40
Liite 2: Haastattelun suostumuslomake	41
Liite 3: Kysymysrunko työpajan PowerPoint-esitystä varten	42
Liite 4: Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä -käsikirja	43

Liite 1: Teemahaastattelu

Tämä haastattelurunko sisältää aihepiirit eli teemat, joita tulemme käsittelemään teemahaastatteluissa opinnäytetyön aineistonkeruuta varten.

1. Asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden suhtautuminen kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyyn
 - a. Miten asiakkaat suhtautuvat kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyyn?
 - b. Miten yhteistyökumppanit suhtautuvat kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyyn?
2. Kokemusasiantuntijan rikostaustan vaikutus työskentelyyn.
 - a. Millaisissa tilanteissa kokemusasiantuntijan oma rikostausta on eduksi?
 - b. Millaisissa tilanteissa rikostausta on haitaksi?
3. Työparimallityöskentelyn edut ja haitat.
 - a. Mitkä ovat työparimallityöskentelyn edut ja haitat rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä?
 - b. Mitkä ovat työparimallityöskentelyn edut ja haitat yhteistyökumppaneiden kanssa työskennellessä?
4. Työparimallin ongelmat rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä.
5. Huomioonotettavat asiat työparimallin kehittämisessä ja käyttöönottamisessa rikostaustaisten kanssa tehtävässä työssä.

Liite 2: Haastattelun suostumuslomake

Suostun haastatteluun, jossa selvitetään kokemuksia työparimallityöskentelystä ja siihen liittyvistä seikoista. Suostun siihen, että haastattelu nauhoitetaan materiaalin hyödyntämistä varten. Olen tietoinen opinnäytetyöstä, sen tarkoituksesta ja tavoitteista. Minulla on milloin tahansa mahdollisuus keskeyttää tutkimus syytä ilmoittamatta.

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus

Päiväys

Mikäli teille tulee jotain kysyttävää koskien opinnäytetyötä, vastaamme mielellämme.

Sina Ristola
Laurea-ammattikorkeakoulu
sina.ristola@student.laurea.fi

Henna Tiikkainen
Laurea-ammattikorkeakoulu
henna.tiikkainen@student.laurea.fi

Liite 3: Kysymysrunko työpajan PowerPoint-esitystä varten

1. Työparimalli sosiaalialan työkentällä:
 - a. Mitä työparimalli teille tarkoittaa?
Onko teillä kokemusta työparityöskentelystä?
 - b. Missä ympäristöissä työparityöskentelyä tulisi hyödyntää?
 - c. Mitkä ovat mielestänne työparimallin hyödyt? Mitkä ovat työparimallin haasteet?

2. Kokemusasiantuntijan kanssa työskentely:
 - a. Mitä ajatuksia kokemusasiantuntijan kanssa työskentely herättää?
 - b. Mitä etua kokemusasiantuntijan omasta rikostaustasta voi olla?
Entä mitä haittaa?
 - c. Minkälaisissa tilanteissa kokemusasiantuntijuutta tulisi mielestänne hyödyntää?

3. Käsikirjan raakaversio läpikäyminen:
 - a. Miltä käsikirjan sisältö vaikuttaa?
Onko sisällössä puutteita?
Tarvitseeko jokin kohta tarkennusta?
Mikä on erityisen tärkeää? Onko jokin turhaa?
 - b. Miltä käsikirjan rakenne vaikuttaa (otsikointi, kappalepituus, tekstin rakenne ja jäsentely)?

Liite 4: Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä -käsikirja

Työparimalli osana rikostaustaisten kanssa työskentelyä

Käsikirja rikosseuraamusalan sosionomin ja
kokemusasiantuntijan muodostaman työparin
työskentelystä rikostaustaisten asiakkaiden kanssa

Sina Ristola & Henna Tiikkainen 2021

Sisällysluettelo

Alkusanat ja johdanto.....	2
Käsitteiden määrittely	3
Työparimalli	3
Kokemusasiantuntijuus	6
Työparimallin rakentaminen	7
Työnkuvan laatiminen	8
Työn ja työmäärän jakautuminen	11
Kokemusasiantuntijan perehdyttäminen.....	14
Työn reflektoinnin merkitys	16
Asiakastyö käytännössä.....	17
Yhteistyötahot ja tiedottaminen	18
Loppusanat ja kiitokset.....	19
Lähteet.....	21

Alkusanat ja johdanto

Tämä käsikirja on tehty Laurea-ammattikorkeakoulun opinnäytetyönä, joka on toteutettu yhteistyössä Sininauhasäätiön Pyöröovesta ulos -hankkeen kanssa. Pyöröovesta ulos -hanke on hyödyntänyt työskentelyssään työparimallia, jossa rikostaustainen koulutettu kokemusasiantuntija ja rikosseuraamusalan sosionomi työskentelevät vankilasta vapautuvien asiakkaiden kanssa. Käsikirjan tarkoituksena on avata lukijalle ammattilaisen ja kokemusasiantuntijan toteuttaman työparimallin tausta-ajatusta, sen mahdollisuuksia ja sitä, kuinka työparimallia voi kehittää osaksi omaa työskentelyä. Käsikirjassa avaamme käsitteitä työparimallin takana ja tarkastelemme mallin merkitystä sosiaalialan työssä käytännön esimerkkien kautta. Käsittelemme työparin toteutusta erityisesti rikostaustaisten kanssa työskenneltäessä.

Käsikirja on rakennettu ammattikirjallisuudesta saadun teorian tiedon sekä työparimallia toteuttavan kokemusasiantuntijan ja rikosseuraamusalan sosionomin

haastattelujen pohjalta. Käsikirjaa on työstetty myös moniammatillisissa työpajoissa, joissa osallistujat ovat päässeet kommentoimaan käsikirjan raakaversiota ja vaikuttamaan sen lopulliseen sisältöön kohderyhmän tarpeet huomioiden.

Käsitteiden määrittely

Työparimallia ja sen käyttöönottoa suunniteltaessa on syytä lähteä liikkeelle käsitteiden huolellisesta määrittelystä. Työparimallin osalta keskeisiksi käsitteiksi nousevat itse työparimalli ja siihen vahvasti liittyvä kokemusasiantuntijuus. Tässä kappaleessa avaamme näitä käsitteitä ja tuomme esille sen, mitä käsitteet tarkoittavat juuri käytännön työn kannalta.

Työparimalli

Työparityötä on hyvin monen muotoista: se voi olla fyysistä tai henkistä, tasa-arvoista tai kahden erilaisen statuksen omaavan työntekijän yhteispeliä. Työparityö voi olla tehtävästä käsin määräytyvä vaatimus tai itse työn suorittamisen edellytys. Työparityöskentely tarjoaa

mahdollisuuden nähdä, oivaltaa ja tehdä työ toisin tarjoten onnistumisen kokemuksia ja iloa. Tässä oppaassa käsittelemme sosiaalialalla rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskentelevää työparia, joka koostuu rikosseuraamusalan ammattilaisesta ja oman rikostaustan omaavasta kokemusasiantuntijasta.

Lähtökohtaisesti työparityöskentelyllä on aina tavoite. Sosiaalialalla työparityöskentelyn tavoitteena voi olla esimerkiksi avoimemman vuorovaikutussuhteen luominen asiakkaan ja työntekijän välille tai luottamussuhteen nopeampi rakentuminen. Sosiaalialalla työparityöskentelystä onkin havaittu olevan monenlaisia hyötyjä esimerkiksi asiakkuussuhteiden kehittymisen ja oppimisen kannalta: työparin osallisilla on mahdollisuus oppia toisiltaan, mikä tarjoaa asiakkaalle paremmat mahdollisuudet esimerkiksi kuulluksi ja kohdatuksi tulemiselle.

Menestyvän työparin ominaisuuksia ovat toisiaan täydentävien taitojen tasapaino, teoreettisten näkökulmien yhteensopivuus, kommunikaation avoimuus, tasavertaisuus ja kunnioitus. Työparityössä

voidaankin liikkua laajalla tunneskaalalla, sillä onnistumisen hetkellä työstä saatava ilo ja tyydytys on helppo jakaa toisen kanssa. Luottamuksen ja keskinäisten pelisääntöjen muotouduttua työparin kanssa voikin purkaa omia ajatuksiaan ja tunteitaan selvittäen sen, missä on onnistuttu ja missä voisi vielä parantaa.

”Menestyvän työparin ominaisuuksia ovat toisiaan täydentävien taitojen tasapaino, teoreettisten näkökulmien yhteensopivuus, kommunikaation avoimuus, tasavertaisuus ja kunnioitus.”

Työparimallissa on myös haasteita, joihin kannattaa kiinnittää huomiota työn onnistumisen kannalta. Kokemusasiantuntijoiden puolelta haasteeksi koetaan usein esimerkiksi työelämään totuttautuminen, ammattilaisten vaihteleva suhtautuminen kokemusasiantuntijuuteen sekä vaikeus ymmärtää asiantuntijoiden kieltä. Ammattilaisten puolelta haasteiksi nousevat puolestaan esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden perehdyttäminen ja ohjaaminen, vallan jakautuminen ja tavoitettavana

oleminen. Haasteisiin voidaan kuitenkin vastata avoimella yhteistyöllä ja aidolla halulla työskennellä ja oppia toiselta. Tärkeää on tutustuminen ja luottamuksen rakentaminen, yhteisen ymmärryksen rakentaminen ja työtehtävien jakaminen tasaisesti sekä ammattilaiselle että kokemusasiantuntijalle reilulla tavalla. Yhteisestä työstä on myös tärkeää pyytää ja antaa palautetta sekä reflektoida sitä yhdessä työparin kanssa.

Kokemusasiantuntijuus

Kokemusasiantuntijuus on käsitteenä monitulkintainen. Tämä johtuu erilaisista näkemyksistä siitä, ketkä voivat toimia kokemusasiantuntijoina ja minkälainen heidän toimenkuvansa on. Kokemusasiantuntijan tehtävät muotoutuvat yksilöllisesti kunkin omien kiinnostuksenkohteiden, valmiuksien, taitojen, pohjakoulutuksen ja kuntoutumisen pohjalta.

Yleisesti kokemusasiantuntijalla tarkoitetaan kuitenkin henkilöä, jolla on omakohtaista kokemusta esimerkiksi rikollisesta elämäntavasta tai mielenterveys- ja päihdeongelmasta kuntoutujana, sairastavana, palvelun

käyttäjänä tai omaisena. Kokemusasiantuntijuuden taustalla on sosiaalipoliittinen tavoite asiakkaan osallisuudesta palveluidensa suunnitteluun, kehittämiseen ja toteutukseen.

Kokemusasiantuntijatoiminnan tarkoituksena on vastata tarpeeseen kehittää käytännön asiakas- ja potilastyötä, sosiaali- ja terveydenhoitojärjestelmää, palveluja sekä ammatillista koulutusta. Kokemusasiantuntijoiden tieto on avuksi myös palveluiden kehittämisessä, asiakaslähtöisyyden vahvistamisessa sekä esimerkiksi avun saatavuuteen liittyvissä ongelmissa.

Työparimallin rakentaminen

Työparityöskentelyä suunniteltaessa on mietittävä, mitä kaikkea se vaatii aina toiminnan aloittamisesta itse työparin työskentelyyn ja toimivuuteen. Lähtökohtana on organisaation tarve ja aito halu kehittää työparityötä osaksi toimintaansa.

Työnkuvan laatiminen

Työnkuvien suunnittelu on syytä tehdä jo ennen työskentelyn aloittamista. Työnkuvat muuttuvat ja mukautuvat työskentelyn yhteydessä, mutta alustavan suunnitelman tekeminen edesauttaa työskentelyn sujuvuutta alusta alkaen.

Kokemusasiantuntijan ja rikosseuraamusalan sosionomin työparityöskentelyn perusideana on yhdessä työskentely, mutta myös molempien oman osaamisen hyödyntäminen ja toisiaan täydentäminen. Jotta osaamista voidaan hyödyntää mahdollisimman laajasti, on syytä laatia myös työnkuvat sen mukaan. Vaikka työparityöskentelyn tarkoituksena on monipuolinen yhdessä työskentely, on vastuualueiden määrittely tarpeen mahdollisimman toimivan työskentelyn takaamiseksi ja omien osaamisalueiden hyödyntämiseksi.

”Kokemusasiantuntijan ja rikosseuraamusalan sosionomin työparityöskentelyn perusideana on yhdessä työskentely, mutta myös molempien oman osaamisen hyödyntäminen ja toisiaan täydentäminen.”

Kokemusasiantuntijuutta on tärkeä hyödyntää juuri oikeassa kontekstissa. Kokemusasiantuntijalla on omakohtaista kokemusta tietystä asiasta, kuten rikollisesta elämäntavasta, mutta ei välttämättä asunnottomuudesta tai päihdeongelmasta. Rikostaustaisen kokemusasiantuntijan vahvuutena työparina työskennellessä on juuri omakohtaisen kokemuksen tuoma tieto ja taito tulkita rikostaustaista asiakasta. Kokemusasiantuntija myös ymmärtää asiakkaan ”kieltä”, joten hän osaa käyttää oikeanlaisia termejä ja kertoa asiat myös asiakkaan kannalta ymmärrettävästi.

”Kokemusasiantuntijuutta on tärkeä hyödyntää juuri oikeassa kontekstissa: kokemusasiantuntijalla voi olla kokemusta esimerkiksi rikollisesta elämäntavasta, mutta ei asunnottomuudesta tai päihdeongelmasta.”

Työparina työskennellessä on tärkeää huolehtia työntekijöiden tasa-arvoisuudesta ja työnjaon tasaisuudesta. Kokemusasiantuntijan ei useinkaan heti kättelyssä kannata kertoa omasta rikostaustastaan, vaan

työpari kohtaa asiakkaan tasavertaisina työntekijöinä luoden suhdetta asiakkaaseen työparityöskentelyn avulla. Kokemusasiantuntija tulisikin kohdata asiakkaat vertaisuuden sijaan asiantuntijuuden kautta: työparissa työskentelevän kokemusasiantuntijan oman rikostaustan voi tuoda asiakkaalle esille vasta myöhemmin työskentelyn edetessä pidemmälle.

Työparityöskentelyä ja sen onnistumista ajatellen on myös huomioitava, että kokemusasiantuntijan kanssa työskentely ei aina hyödytä asiakasta: yleensä asiakkaiden vastaanotto on positiivinen, mutta on myös niitä asiakkaita, joiden on helpompi työskennellä ammattilaisen kanssa. Kokemusasiantuntijan kanssa työskennellessä eteen voi tulla esimerkiksi tilanne, jossa asiakkaan on vaikea hahmottaa, kuinka pitkän matkan kokemusasiantuntija on kulkenut päästäkseen nykyiseen elämäntilanteeseen. Asiakas voi esimerkiksi olettaa muutoksen tapahtuvan todellista nopeammin ja helpommin, ja kun niin ei tapahdu, lannistua tästä ja palata rikollisiin elämäntapoihin. Työn onnistuessaan asiakas voi kuitenkin saada kokemusasiantuntijalta

tarvitsemaansa esimerkkiä ja motivointia muutokseen: kun asiakas on itse vahvasti halukas muuttamaan elämänsä suuntaa, kokemusasiantuntijan kanssa työskentelyllä voi olla merkittävä vaikutus muutoksen tapahtumiseen.

Työn ja työmäärän jakautuminen

Työn ja työmäärän jakautumiseen on tärkeää kiinnittää huomiota työparimallia suunnitellessa. Vaikka perusidealtaan työskentely on tasapuolisesti molempien vastuulle jaettu, on olemassa muutamia tekijöitä, joihin kannattaa työskentelyä suunniteltaessa kiinnittää huomiota.

Työn eri vastuualueet kannattaa lähtökohtaisesti jakaa työntekijöiden oman kokemustaustan ja erityisosaamisen mukaisesti. Kokemusasiantuntijoiden vastuualueet voivat muodostua esimerkiksi oman kokemustaustan avulla jäsentyneeseen asiantuntemukseen päihdeongelmasta ja rikollisesta elämäntavasta. Sosiaalialan ammattilaisen vastuualue voi puolestaan keskittyä yhteistyötahojen kanssa tehtävään työhön, kokemusasiantuntijan

perehdyttämiseen, tiedottamiseen ja kirjalliseen dokumentointiin.

Työparimallin kannalta on kuitenkin arvokasta, että toisen asiantuntemusta ja kokemusta hyödynnetään jokaisessa työn vaiheessa. Esimerkiksi dokumentoinnin ja kirjallisen tuottamisen kohdalla kokemusasiantuntija voi tuottaa sisältöä sosionomin tehdessä siitä asiakielistä ja näkyvää tietoa jaettavaksi. Alla on esimerkin omaisesti jaoteltuna kokemusasiantuntijan ja sosionomin työtehtävät erityisosaaminen ja kokemus huomioiden.

Kokemusasiantuntijan työtehtävät

- Ongelman puheeksi ottaminen asiakaslähtöisesti
- Sosionomin ja asiakkaan välillä "tulkkina" toimiminen
- Hälytysmerkkien tunnistaminen asiakkaan elämäntilanteesta

Sosionomin työtehtävät

- Asiakkaan tilanteen ja tuen tarpeen kartoittaminen
- Asiakkaan asioiden saattaminen yhteistyöverkoston tietoon
- Yhteistyötahojen kontaktointi ja kirjallisten dokumenttien tuottaminen

Kokemusasiantuntijan ja rikosseuraamusalan ammattilaisen muodostaman työparimallin työnjaossa tulee huomioida myös kunkin asiakaskunnan erityispiirteet. Tähän työparimallissa pyritään vastaamaan mm. kokemusasiantuntijan asiantuntemuksella: kokemusasiantuntija pystyy usein oman taustansa avulla näkemään asiakkaan elämän eri tilanteet konkreettisemmin ja realistisemmin kuin ammattilainen. Huomioitavaa työskentelyssä on myös se, mitä asiakas haluaa näyttää ja kenelle: päihteitä käyttävä rikollinen voi kokea rikostaustaisen kokemusasiantuntijan edelleen ainakin osittain vertaisekseen, jolloin kanssakäymiseen vaikuttavat rikollisen alakulttuurin säännöt ja normit: päihdeongelmasta ei välttämättä haluta kokemusasiantuntijan kanssa puhua, sillä rikollisissa piireissä päihteiden ongelmakäyttö on varsin vaiettu ilmiö. Näissä tilanteissa työnjako kannattaakin suunnitella siten, että vetovastuu päihdeongelman puheeksi ottamisesta siirtyy sosionomille. Tämän kaltaisissa tilanteissa kokemusasiantuntijan "tulkin" rooli on kuitenkin korvaamaton, sillä kokemusasiantuntijan ymmärrys päihdeongelmasta tuo työparin väliseen

keskusteluun konkretiaa, joka edesauttaa oikeanlaisten ja oikea-aikaisten interventioiden hyödyntämistä.

Työparistyöskentelyssä ei siis ole tarkoituksenmukaista vierittää vain tiettyjä töitä kokemusasiantuntijan tai sosionomin vastuulle, vaan työn tulisi jakautua tasaisesti kummallekin osapuolelle. Luottamuksellisen asiakassuhteen luomiseksi on kuitenkin tärkeää, että molemmat työparin osapuolet ovat mukana työskentelyssä jo heti alusta alkaen.

Kokemusasiantuntijan perehdyttäminen

Kokemusasiantuntijan perehdyttäminen alkaa tavanomaisella työntekijän työhön perehdyttämisellä, kuten organisaation perustoimintoihin ja järjestelmiin tutustumisella. Asiakastyötä tehdessä erityisen tärkeää on perehdyttäminen asiakkaisiin ja heidän tilanteisiinsa: asiakasta ei voi oppia tuntemaan ennen yhteisen työskentelyn aloittamista, mutta taustatietojen ja nykyisen tilanteen hahmottaminen helpottaa työhön ryhtymistä.

Kouluttaminen etukäteen itse työparityöskentelyyn on hankalaa. Työparin yhteistyö alkaa toimia parhaiten juuri yhdessä työskennellessä, mutta tehokkaan työskentelyn takaamiseksi alusta alkaen olisi työparin keskinäiselle tutustumiselle annettava aikaa. Ennen asiakastyön aloittamista tutustumiselle ei kuitenkaan yleensä erikseen jää ylimääräistä aikaa, joten toiseen tutustuminen ja yhteistyön kehittäminen tapahtuu työskentelyn lomassa.

Kokemusasiantuntijalle järjestelmät ja kirjaaminen itsessään voivat olla täysin uutta. Käsikirjaa varten haastattelemamme kokemusasiantuntija toikin ilmi, että esimerkiksi etenkin kirjaamiseen olisi hyvä saada lisää koulutusta. Kirjaamisessa haasteena kokemusasiantuntijan puolelta nähdään ristiriita asiakkaan sanomisen ja todellisen merkityksen välillä: kirjauksista ei voi välittyä kirjaajan oma tulkinta, vaan kirjauksen sisällön täytyy vastata asiakkaan omaa ulosantia. Etenkin kokemusasiantuntija ymmärtää helposti, miten asia oikeasti on oman kokemustautansa avulla, mutta ei voi kirjata niin, mikäli asiakas ei ole itse

tuonut asiaa ilmi. Kirjaamisen tarkoitus on myös siirtää tietoa työntekijältä toiselle, joten asiakkaasta täytyy saada kirjausten perusteella oikea käsitys.

Työn reflektoinnin merkitys

Kaiken oppimisen kannalta on tärkeää reflektoida omaa toimintaa. Työparityöskentelyssä yhteistyö on tiivistä, jolloin myös toiminnan analysointia ja reflektointia on syytä tehdä yhdessä. Työparin onkin tärkeää keskustella asiakaskohtaamisista ja tilanteista vaihtaen tietoa ja näkemyksiä omien havaintojensa pohjalta. Tämä edesauttaa niin asiakasta ja hänen tilanteensa edistämistä kuin työparin työssä kehittymistä.

Kokemusasiantuntijan työskentelyn kannalta oma rikostausta ja kokemukset samoista asioista, joita asiakkaat käyvät parhaillaan läpi, voi käydä myös raskaaksi. Kokemusasiantuntija voi ottaa asiakkaiden asiat liian henkilökohtaisesti oman kokemuksen kautta. Etenkin tällöin omaa toimintaa ja ajatuksia on tärkeä purkaa työparin kanssa ja pyrkiä löytämään tarvittavia ratkaisuja. Rikosseuraamusalan sosionomi voi näissä

tilanteissa koulutuksensa ja työhistoriansa luomalla kokemuksella tuoda tilanteeseen tasapainoa: asioista keskustelemalla rankemmatkin tapaukset voidaan nähdä ilmiöinä, joihin ammattilaisten tuella voidaan vaikuttaa.

Asiakastyö käytännössä

Työparimallin voidaan ajatella itsessään olevan työskentelymenetelmä, jota voidaan tukea erilaisin ammatillisin keinoin. Tärkeää työskentelyn kannalta kuitenkin on, ettei menetelmiä korosteta liikaa: työparimallin tarkoituksena on tukea avointa ja rehellistä vuorovaikutusta "ihminen ihmiselle" -periaatteella.

Käytännön työssä työparimallin hyödyntäminen kannattaa aloittaa jo asiakassuhteen alussa. Esimerkiksi rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työparin työskentely asiakkaan kanssa voi alkaa jo vankilasta vapautumispäivänä: työpari tapaa vangin vankilan portilla, mistä tiivis työskentelysuhde alkaa. Työparityöskentelyn kannalta on merkittävää, että molemmat työparin osapuolet ovat alusta alkaen mukana

asiakastyöskentelyssä. Kokemusasiantuntija osaa oman kokemuksensa kautta asettua vapautuneen vangin asemaan ja ymmärtää tilannetta paremmin asiakkaan näkökulmasta. Sosionomi taas osaa omalla ammattitaidollaan tehdä käytännönjärjestelyjä kuten etuuksien hakemista ja yhteistyötä tarvittavien tahojen kanssa.

Työparin on työskentelyn edetessä hyvä keskustella siitä, mitä aiheita asiakkaan kanssa tulee käsitellä ja kuinka ne tulisi tuoda esille. Työparityöskentelyssä puheeksi ottaminen yleensä juuri helpottuu, sillä kokemusasiantuntija voi sanoittaa ja keskustella asiakkaan kanssa asioista niiden oikeilla nimillä mahdollisesti peilaten asiakkaan tilannetta omiin kokemuksiinsa.

Yhteistyötahot ja tiedottaminen

Tärkeä osa työparityöskentelyä on tietoisuuden lisääminen ja menetelmän ymmärrettäväksi tekeminen. Työparityöskentely etenkin rikosseuraamusalalla on vielä suhteellisen uusi työskentelymuoto, joten alan

ammattilaisilla ei välttämättä ole riittävästi tietämystä aiheeseen liittyen. Työparityöskentelyn kannalta keskeistä on kokemusasiantuntijuuden juurruttaminen osaksi sosiaalialan työyhteisöä. Tällä hetkellä ongelmat kokemusasiantuntijuuden vierauteen liittyvät lähinnä ammattilaisten suhtautumiseen ja työn sujuvuuteen: kokemusasiantuntijat voivat kokea olevansa työyhteisönsä ulkopuolisia tekijöitä, joilta odotetaan täysin eri asioita muihin työntekijöihin verraten. Kokemusasiantuntija voidaan helposti nähdä myös asiakkaana eikä asiantuntijana, jolloin yhteistyö kärsii. Ammattilaisten kouluttaminen ja tutustuttaminen kokemusasiantuntijuuteen hyödyttäisi niin heitä itseään kuin itse kokemusasiantuntijoitakin.

Loppusanat ja kiitokset

Käsikirja avasi lukijalleen sosionomin ja rikostaustaisen kokemusasiantuntijan työparityöskentelyn toteuttamista ja sen tuomia mahdollisuuksia sekä haasteita. Työparin yhteistyön toimiessa työparityöskentely voi rikastuttaa niin itse työparin kuin työparin kanssa työskentelevien

ammattilaistenkin osaamista ja toimintaa. Toivomme käsikirjan sisällön tuoneen uusia näkökulmia työparityöskentelyä harkitseville tai siitä muuten kiinnostuneille.

Haluamme kiittää kaikkia, jotka osaltaan auttoivat käsikirjan rakentamisessa haastatteluiden sekä työpajan merkeissä ja toivat esiin oman ammatillisen näkökulmansa sosionomin ja kokemusasiantuntijan työparityöskentelyyn liittyen.

Lähteet

Hietala, O. & Rissanen, P. 2015. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Lindström, J. & Kuparinen, K. (toim.) 2019. Desistanssia, toipumista ja kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutumista. Kokemusasiantuntijoiden tarinoita. Laurea Julkaisut.

Palukka, H., Tiilikka, T. & Auvinen, P. 2019. Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa – osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? Janus. Viitattu 19.11.2020.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/226760/Pallukka_Tiilikka_Auvinen_Kokemusasiantuntija_mielenterveys_ ja_paihdepalveluissa.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ristola, S. & Tiikkainen, H. 2020. Työparin haastattelu. 17.12.2020. Laurea-ammattikorkeakoulu. Vantaa.

Seinä, S. & Helander, J. 2007. Tiimeistä työpareiksi: toiselta oppiminen ja ammatillinen kehittyminen. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.